

Пісня про Гайавату  
В перекладі Олександра Олеся.

## ПРОЛОГ

Як питаєте мене ви —  
Звідки сі казки й легенди,  
Повні пахощів весняних,  
Холодку долин зелених,  
Диму легкого вігвамів ,  
Шуму-реву водоспадів,  
Реву дикого, страшного,  
Як громи, що в горах трублять,  
Я скажу вам, відповім вам:

"Із лісів, степів пустельних,  
Із озер Країни Снігу,  
З сторони Оджибуеїв,  
З сторони Дакотів диких,

і

Значення індіанських слів  
у словнику в кінці книжки.

З гір і тундр, із саг і багон,  
Де блука між осокою  
Чапля сизая — Шух-шух-га.  
Знов кажу я вам — казки сі,  
Сі старі оповідання,  
Сі поспів'я На вад а ги,  
Незрівнянного музики".

Як питаєте — де чув їх,  
Де знайшов їх Навадага,  
Я скажу вам, відповім вам:  
"В гніздах птахів, в нетрях лісу,  
На ставах в бобрових норах,  
На лугах в слідах бізонів,  
Серед скель в орлячих гніздах.

Сі пісні пташки співали  
На болотах і на багнах,  
В тундрах Півночі сумної.  
Читовейк-стрибун співав їх,  
Манг — норець і гуска — Вава,  
Чапля сизая — Шух-шух-га  
І глухарка — Мушкодаза".

Коли б далі ви спитали:  
"Хто ж то єсть той Навадага?  
Розкажи про Навадагу!" —  
На питання б відповів я,  
Відповів би таким словом:

"Там, в долині Тавазснта,  
Серед тиші пишних луків,  
Між потоками-громами  
Жив музика Навадага.

Круг вігвамів індіанських  
Розстилались ниви, луки,  
Вдалині шуміли сосни,  
Бір стояв, зелений влітку,  
Білий, сивий в день зимовий,  
Повний співу і зітхання.

Гей, веселі ті потоки  
Кожний здалеку пізнав би  
По їх поводі весною,  
По сріблястих вільхах влітку,  
По тумані в день осінній,  
А зимою по тих хвилях,  
Що припали білим снігом.  
Ось де жив той Навадага,—  
У долині Тавазента  
Серед тиші пишних луків".

Там мені співав він пісню,  
Говорив про Гаявату,  
Про той день, коли він вперше  
Сей предивний світ уgliedів,  
Як він жив і як молився,  
Як він з сили вибивався,  
Як за свій народ боровся,  
За його щасливу долю.

Ви, хто любите природу,  
Сутінь лісу, шелест листя,  
В сяйві сонячній долину,  
І дощі, і завірюхи,  
І річки, що рвуться вдалеч  
В неприступних нетрях бору,  
І на горах грюкіт грому,

Що лунає — наче б'ються,  
Лопотять орлині крила,—  
Ви послухайте сю пісню  
Непочатої природи —  
Пісню сю про Гаявату.

Ви, хто любите легенди  
І красу балад народних,  
Сей далекий, ніжний голос  
Днів, давно-давно минулих,  
Голос тихої задуми,  
Що бринить нам ледве чутно,  
Так наївно, що не знаєш:  
Пісня се чи, може, казка,—  
Ви послухайте і сюю  
Оджибвейську легенду,  
Що співа про Гаявату.

Ви, в чиїм серці не погасла  
Віра в Бога і природу,  
В іскру Божу у людини,  
Ви, хто знаєте, що завжди  
Людське серце знало муки,  
Знало сумніви і сльози  
І у царство правди рвалось,  
Що крізь темряву глибоку  
Нас веде рука Господня  
І підтримує у стомі,—  
Ви послухайте сей щирий,  
Сей переказ первостайний,  
Пісню сю про Гаявату.

Ви, що ходите весною  
По околицях зелених,  
Де схилився на огорожу,

Що посивіла від моху,  
Барбарис гіллям червоним;  
Ви, що іноді в задумі  
Сидите на кладовищі  
І прочитуєте напис

На поживклому камінні,  
Напис простий, нскрикливмй,  
Але повний смутку-горя.  
Повний віри і любові,—  
Ви й сей напис прочитайте  
Над могилою старою —  
Пісню сю про Гаявату.

I

### ЛЮЛЬКА ЗГОДИ

На верхів'ї Скель Червоних,  
Скель Великої Плащини,  
Там стояв Життя Владика,  
Гітчі-Маніто могучий,  
І з верхів'я Скель Червоних  
Він до себе звав народи,  
Звідусіль людей скликав він.

Від слідів його неслася  
І тремтіла в сяйві ранку  
Річка, падаючи з кручі  
І займаючись мітлою.  
І провів перстом Владика  
Путь лучкову по долині  
І сказав, провівши, річці:  
"Ось тобі навек дорога".

Від червоного бескета  
Одломив рукою камінь  
І зліпив із нього люльку,  
І оздобив візерунком;  
А над річкою він вирвав

Очеретяну стеблину  
І цибух зробив для люльки;

І червоною корою  
Із лози набив він люльку,  
І дихнув на ліс зелений.  
І від подиху у лісі  
Загойдались раптом віти  
І, зустрівшись, зайнялися;  
І на горах на високих  
Запалив їм Люльку Згоди  
Гітчі-Маніто могучий  
На ознаку, що на раду  
Всі народи він скликає.

Вився дим поволі, тихо  
В сяйві сонячного ранку:  
Спочатку — мов темна смужка,  
Потім — наче синя пара,  
Закруглявся у повітрі,  
Як зимою ліс верхів'ям,  
Сніжно-білими клубками  
Плив все вгору, вище й вище  
І торкнувся врешті неба,  
І розлився, розкотився  
В сизих хвилях над землею.

Із долини Тавазснта,  
Із долини Вайомінга,  
Із лісної Тоскалузи,  
Від Скелястих Гір далеких,  
Від озер Країни Снігу,—  
Звідусіль усі народи  
Дим уgliedили на небі,  
Дим, що йшов із Люльки Згоди.

І пророки всіх народів  
їм сказали: "То Поквана!  
Сим далеким синім димом,  
Що лозою в небі в'ється,  
Що рукою наче кличе,  
Гітчі-Маніто могучий  
Зве до себе на пораду  
Всіх людей, усі народи".

По річках, лугах збігались  
І збиралися народи:  
Йшли Чоктоси і Команчі,  
Йшли Гурони і Мендсни,  
Дславсри і Могоки,  
Йшли Шошони і Омоги,  
Пони йшли і Чорноногі,  
Оджибвсі і Дакоти  
До Великої Плящини  
Перед світлі Божі очі.

В зброях всі, в яскравих фарбах.  
Як дерева в час осінній,  
Наче ранок на світанні,  
Всі зійшлись вони в долині

З ворожнечею у душах.  
В їх очах — смертельний виклик,  
В їх серцях — звіряча лютість,  
Вікове бажання помсти —  
Заповіт страшний від предків.

Але тихо і ласкаво  
Подивився Милосердний,  
Гітчі-Маніто могучий.  
Наче батько, подивився

На дитячу ворожнечу  
І простяг над ними руку,  
Тінь руки простяг над ними,  
Щоб серця їх заспокоїть,  
Втихомирить їх душі.

І ясний величний голос,  
Як потік, що з гір несеться,  
Як потік, що падає в прірву,  
Пролунав до всіх народів:  
"Діти! Слухайте уважно  
Мудре слово і пораду,  
Що вам скаже, нерозумним,  
Той, хто дав життя всім людям.

Дав я землю вам для ловів,  
Дав вам води для рибальства,  
Дав ведмедя і бізона,  
Дав вам сарну і оленя,  
Дав бобра вам і козарку,  
Напустив я риби в ріки,  
На болота — диких птахів,—  
Що ж примушує вас нищити,  
Убивати один другого?

Я стомивсь від ваших сварок,  
Від незгод і суперечок,  
Від кривавих війн народних,  
Молитов про помсту люту...  
Ваша сила тільки в згоді,  
А безсилля — в ворожнечі!  
Помиріться ж, мої діти,  
Будьте друзями, братами!

І Пророк на землю прийде,  
І покаже вам дорогу  
До покути, до спасіння.  
І ви мусите коритись  
Всім його порадам мудрим.  
І на зораному полі  
Ралом праці і любові  
Зійдуть квіти долі-щастя.  
Діти! Слухайте Пророка,  
Бо потонете у крові,  
Бо пов'янете, як листя.

Окуніться ж ви в джерело,  
Що сріблиться перед вами,  
Змийте фарби, фарби бою,  
Змийте з тіла плями крові,  
Закопайте свою зброю,  
Люльки висічіть з каміння,  
Очерету наламайте  
І, оздобивши їх пір'ям,  
Запаліть собі на згоду  
І живіть віки братами!"

Так сказав Життя Владика.  
І покидали на землю  
Вояки ганебну зброю,  
Поскидали всі убрання  
Із оленячої шкури  
І до берега побігли  
Змити фарби — плями бою.  
Від слідів Творця лилася  
Річка хвилею ясною,  
Обливала кров на тілі  
І, обмивши, червоніла,

І, спускаючись все нижче,  
З кров'ю змішана, зникала.

Змивши фарби, плями бою,  
Вояки на берег вийшли  
І у землю закопали  
Свої палиці і зброю.  
І дітей своїх Владика,  
Гітчі-Маніто могучий,  
Стрів усмішкою ясною.

Із червоного каміння  
Всі зробили мовчки люльки,  
Очерету наламали  
І оздобили їх пір'ям,  
І іти додому стали  
В ту хвилину, як завіса  
Темних хмар заколихалась  
І у дверях світлих неба  
Гітчі-Маніто сховався,  
Оповитий білим димом,  
Білим димом Люльки Згоди.

## II

### ЧОТИРИ ВІТРИ

"Слава, слава, Меджеківіс!" —  
Вояки, діди кричали  
І стрівали його криком.  
Він приніс з собою Вампум  
З сторони, з країв Вабассо,  
Царства трусика малого,  
Із країн вітрів холодних.

У Великого Ведмедя  
Він украв із шиї Вампум.  
Зняв його із Міше-Мокви,  
Що наводив жах на людність.  
Зняв він Вампум в ту хвилину,  
Коли спав на верхогір'ї  
Міше-Моква, наче камінь,

Наче шпиль, покритий мохом,  
Сірим мохом в бурих плямах.

Тихо він підкравсь до нього,  
Так підкрався обережно,  
Що його сливе торкались  
Гострі пазурі Ведмедя.  
А важке, палке дихання  
Обдавало жаром руки.  
Обережно зняв він Вампум  
З вух, із морди Міше-Мокви,  
Велетенського Ведмедя:  
Був сліпий, глухий був Моква!  
І нічого не почули  
Круглі вуха Міше-Мокви,  
І не вгледіли нічого  
Сонні очі у Ведмедя.  
І лише його дихання  
Обдавало жаром руки.

Зняв він Вампум, зняв і крикнув,  
Крикнув голосно, звиятно  
І ударив Міше-Мокву,  
Розмахнувся і щосили  
Між очей у лоб ударив.

І, оглушений, мов громом,  
Враз підвівся Міше-Моква,  
Та вперед лише подався,  
Затряслись його коліна...  
І, як баба, застогнавши,  
Сів на землю Міше-Моква.  
А могучий Меджеківіс

Перед ним стояв спокійно  
І погордливо сміявся,  
І погордливо казав він:

"Не з хоробрих ти, Ведмедю!  
Скрізь ти силою хвалився,  
А, немов столітня баба,  
Застогнав, завив від болю.  
Гей, боюн! Хіба забув ти,  
Що давно ми ворогуєм  
І воюємо з тобою?  
Ну, тепер ти, певно, знаєш,  
Хто з нас дужчий і сильніший,  
Так нехайно ж геть з дороги!  
В гори, в ліс, у яр ховайся!  
Якби ти мене подужав,  
Я б упав, але не крикнув!  
Ти ж і хлипаєш в безсиллі,  
І свій рід сльозами ганьбиш.  
Як огидний Шогодайя,  
Як сліпа столітня баба".

І, сказавши, знову вдарив,  
Знову вдарив Міше-Мокву,  
Між очей у лоб ударив —  
І, як крига, тріснув череп,  
Тріснув череп Міше-Мокви.

Так убив він Міше-Мокву,  
Так пропав Ведмідь Великий,  
Жах, страховище народів.

"Слава, слава, Меджеківіс! —  
Так кричав народ зраділий.—

Слава, слава, Меджеківіс! —  
Хай до віку, хай до суду  
Вітром Західним він буде!  
Володарем всіх народів!"  
Так став батьком над вітрами  
Переможець Меджеківіс.  
Вітер Західний оставив  
Він для себе, а всі інші  
Дітям: Вебону дав Східний,  
Шавондазі дав Південний,  
А Північний вітер дикий  
Злому дав Кабібоноцці.

Молодий, прекрасний Вебон!  
Він се ранок нам приносить,  
Він пускає срібні стріли.  
Проганяє морок ночі  
По шпилях і по долинах.  
Се його палають щоки  
Золотим рум'янцем вранці,  
Він се з ліжка піднімає  
Польовничого і звіра.

Самітний на небі Вебон!  
Хоч йому пташки співали  
І квітки лили в долинах  
Дивні пахощі для його,  
Хоч йому річки шуміли,

Темний гай лунав піснями,  
Та сумний був завжди Вебон,  
Самітний він був на небі.

Раз удосвіта, уранці,  
В час, коли село ще спало  
І туман, як білий привид,  
Понад річкою проходив,  
Він угледів, що в долині  
Ходить дівчина — ламає  
Очерет і довгий півник  
Понад річкою в долині.

Вебон, дивлячись на землю,  
З того часу бачив очі,  
Тільки очі бачив вранці,  
Як два озера блакитних  
В очереті — вони сяли,  
І красу очей небесних  
Полюбив прекрасний Вебон  
Через те, що був такий же  
Він самотній серед неба,  
Як і дівчина в долині.

Став він усміхом-промінням  
Їй всміхатись, гріти сонцем,  
Зачаровувать словами,  
Заколювати ніжно  
Тихим шелестом і шумом,  
Ледве чутним співом лісу,  
І її він взяв на груди,  
Пригорнув до серця ніжно,  
І вона на грудях в його  
Загорілася зорею.  
Так і досі нерозлучно

В небесах вони проходять.  
Вебон поруч з Вебон-Аннонг —  
Вебон і Зоря Світання.

На крижаних горах-кручах,  
В царстві трусика Вабассо,  
Жив собі Кабібонокка.  
О, се він, маляр невтомний,  
Восени кладе на листя  
Фарби жовті і червоні.  
О, се він приносить хуги,  
По лісах свистить і виє,  
Стелить кригу на озера  
І жене на теплий Південь  
Чайку, чаплю і баклана  
В очерет густий на гнізда,  
На лимани — тихі води.

Вийшов раз Кабібонокка  
Із своїх палат крижаних,  
Поміж горами-ярами,  
Полетів він геть на Південь,  
Понад тундрами німими.  
І його волосся чорне,  
Наче хвилі в час зимовий,  
Наче річка каламутна,  
По землі за ним неслося.

В осоці між очеретом  
На замерзлих білих тундрах  
Мешкав Шингебіс відважний.  
Він самотньо в білих тундрах

Зимував всю зиму люту,  
Бо брати його десь грілись  
У країнах Шавондазі.

І розгніваний на його  
Закричав Кабібонокка:  
"Хто посмів мене зневажить?  
Вітра Півночі зневажить?  
Хто насміливсь тут остатись,  
Як і Вава, і Шух-шух-га,  
Як і дика гуска, й чапля  
Вже давно сидять на Півдні?  
Зараз я піду до його  
І вігвам його зруйную".

І до ворога по тундрі  
Йде вночі Кабібонокка,  
Насипа намети снігу,  
Виє в комині вігваму,  
І трясе його, і люто  
Розрива запонки дверні.  
Не боявся і не слухав  
Шингебіс Кабібонокки!  
Червонів огонь в вігвамі,  
Смачно їлась сита риба,  
І лилася вільно пісня.

А коли Кабібонокка  
На порозі показався  
І наповнив всю оселю  
Своїм подихом крижаним,  
Шингебіс лише поліно

Злегка в огнищі поправив,  
Щоб огонь горів ще дужче

Та рясніше сипав іскри,  
І почав він знову пісню.

З лоба, з кіс Кабібонокки,  
З кіс, покритих білим снігом,  
Стали капать краплі поту,  
Як з дерев або із хати  
Краплі капають весною.  
Переможений сим жаром,  
Роздратований сим співом,  
Знявся він і кинувсь в поле  
Через багна та озера.  
І над тундрою лукаво  
Звав він ворога, щоб битись.  
Та безбоязно, спокійно  
Вийшов Шингебіс боротись.  
І над тундрою до ранку  
З Вітром Півночі він бився,  
Бився кігтями до ранку,  
Всю ніч з ворогом боровся.  
І без сил Кабібонокка  
Повернув в свою країну  
І ганебно біг по тундрах  
В царство трусика Вабассо,  
А за ним услід неслися  
Регіт, посміхи і пісня.

Шавондазі, ситий, сонний,  
Жив далеко геть на Південь,  
Де в дрімотнім блиску сонця

Цілий рік панує літо.  
Се весною він на Північ  
Посилав пташині зграї,  
Посилав Авейсо, Шошо,

Посилав Опечі, Ваву,  
Посилав тютюн і дині,  
Виноград в рожевих гронах.  
Дим із люльки Шавондазі  
Злегка парою-туманом  
Обгортав шпилі і гори,  
І розкошами без краю  
Напував повітря тепле.  
Блиск тремтячий дав озерам  
І приніс з собою літо  
В тихий світлий місяць квітень.

Безтурботний Шавондазі!  
Та були хвилини чорні  
І в житті його ясному.  
Раз дивився він на Північ,  
На степи пустельні, дикі.  
Там він дівчину угледів  
На весь степ одну, самотню.  
Стан гнучкий, стрункий, високий...  
Сяє зеленню убрання,  
Коси сяють блиском сонця.

День за днем дивився потім,  
День за днем зітхав він палко,  
День за днем все більше серце  
Розпалялося коханням,

Та занадто був лінивий,  
Нерішучий Шавондазі.  
Так, лінивий, надто ситий,  
Щоб благи в неї щастя  
І кохання домогатись.  
Тільки здалека він палко  
Міг дивитись і зітхати.

Дні ж плили, і ось він глянув,  
Раз на Північ глянув вранці  
І угледів, що посіклись  
Русі кучері у неї...  
Наче перший сніг, біліють.  
"О мій брате із Півночі,  
З краю тундр, з країн Вабассо,  
Ти се в мене взяв кохану,  
Заманив її казками,  
Закохав, Північний Вітре".

Так нещасний Шавондазі  
Виливав свої страждання  
І зітхав, нудився світом,  
І блукав — Південний Вітер.  
І наповнилось повітря,  
Наче снігом, білим пухом,  
І летіли білим пухом  
Русі кучері дівочі.  
І ніколи Шавондазі  
Вже не бачив їх в долині.

О, химернику нещасний!  
Не на жінку ти дивився,  
Не по дівчині зітхав ти,

То була кульбаба проста,  
Ти дививсь на неї доти,  
Доти глибоко зітхав ти,  
Доки віку не згубив їй,  
Доки, ніжну, не розвіяв  
Над зеленими лугами...  
Бідний, бідний Шавондазі

## ДИТИНСТВО ГАЯВАТИ

Гей, в давно минулі роки,  
В час далекий, предковічний  
Прямо з місяця скотилась  
Раз колись до нас Нокоміс  
В тихій сутіні вечірній.

Забавлялася Нокоміс,  
Забавлялась і гойдалась  
На зеленім винограді,  
А суперниця Нокоміс  
Із-за заздрості своєї  
Пополам перерубала  
Гілочки тонкі під нею,  
І на Мускоде упала,  
На зеленую долину,  
Замираючи від жаху,

Літнім вечором Нокоміс.  
"Подивіться, подивіться:  
З неба зіронька скотилась!"  
Говорив народ на селах.  
Вже не дівчина Нокоміс  
У ті дні була — і швидко  
Влітку місячної ночі  
Народилася Венона  
Між лілеями на моху;  
І в долині, як лілея,  
Виростала безтурботно.

А коли струнка, висока  
Стала дівчина Венона  
І зрівнялася красою  
З сяйвом місяця ясного,

Схвилювалася Нокоміс  
І наказувати стала:  
"Ой, лякайся, бережися  
Меджеківіса, Веноно,  
Ти не вір йому ніколи,  
Не гуляй одна в долині,  
Не лягай в траві, в лілеях".

Не послухала Венона,  
Не послухала поради.  
І до неї Меджеківіс  
Тихо ввечері підкрався,  
Нахиляючи без шуму  
На луку квітки і трави.  
Там прекрасная Венона  
На траві одна лежала.  
Там знайшов її лукавий

Вітер Західний, і став він  
Воркувати, наче голуб,  
Зачаровувать Венону,  
І Венона породила  
Сина милощів і смутку,  
Сина тайни — Гаявату.

Так родився Гаявата,  
А лукавий Меджеківіс,  
Хитрий, лютий Меджеківіс  
Вже дочку Нокоміс кинув...  
І недовго потім билось  
Ніжне серденько Венони;  
Швидко вмерла вона з туги.  
Довго билася над нею,  
Довго плакала Нокоміс:  
"О, чому жорстокий Погок

Не мене узяв в могилу?  
Краще б я в землі лежала!  
Вагономін, горе, горе!.."

Там, де плеще Гітчі-Гюмі,  
Де шумить Велике Море,  
Оселилася Нокоміс.  
За її вігвамом, ззаду,  
Темний ліс стояв стіною,  
Вічно темні нетрі сосон  
І ялин в червоних шишках.  
Перед ним прозорі хвилі  
На пісок лилися з шумом.  
В блиску сонячним горіло,  
Як в огні, Велике Море.

Тут Нокоміс доглядала  
І виховувала хлопця...  
Тут зробила і зв'язала  
Із кори йому колиску,  
Намостила моху в неї,  
Трав болотяних підклала  
І гойдала Гаявату,  
Промовляючи суворо:  
"Ева-ія, совенятко,  
Що там світиться в вігвамі  
І чиї блищать там очі?!  
Ева-ія, совенятко!"

І багато розказала  
У сі дні йому Нокоміс  
Про зірки, що сяють тихо,  
Показала Гаяваті  
Золоту мітлу на небі —  
Ішкуду в огнистих косах,

Показала танець смерті  
В час північний, в час зимовий,  
Вояків відважних тіні,  
Чорні тіні в зброях, в перах,  
Показала Гаяваті  
Путь всіх привидів і духів —  
Білу путь на темнім небі,  
Повну привидів і духів.

І сидів в вігвамі хлопчик  
Вечорами теплим літом,  
Слухав шемріння соснове,  
Слухав тихий плескіт моря,  
Згуки дивних слів і співу:  
"Мінні-вава!" — ліс співає,  
"Медвей-ошка!" — плещуть хвилі.

Бачив мушку Вава-тейзі,  
Що блищить, як іскра біла,  
Сяє в сутіні вечірній  
Над травою і кущами.  
І кричав, співав він мушці,  
Як Нокоміс наказала:  
"Вава-тейзі, Вава-тейзі,  
Мушко, крихітко блискуча,  
Потанцюй мені, маленька,  
Посвіти мені хвилинку,  
Поки в ліжечко я ляжу".

Бачив, як на Гітчі-Гюмі,  
Відбиваючись у водах,  
Повновидий місяць сходив,  
Бачив плями й тінь на ньому  
І питав: "Нокоміс! Що то?"  
І вона відповідала:

"Раз один вояк сердитий  
Підхопив стару бабусю,  
І вночі на небо кинув,  
І закинув аж на місяць!  
Так вона там і лишилась".

Бачив райдугу на небі  
І питав стару Нокоміс:  
"Що то сяє там, бабусю?!"  
А Нокоміс говорила:  
"То квітки цвітуть на небі,  
Всі квітки лісів зелених,  
Всі квітки боліт і луків.  
На землі, коли зів'януть,  
Розцвітають знов на небі".

Як вночі він сов почує,  
Вий і регіт в нетрях лісу,  
"Хто се, хто? — кричить він з жаху,—  
Я боюсь його, Нокоміс!"  
А Нокоміс говорила:  
"Се зібрались в лісі сови  
І по-своєму белькочуть.  
Се гризуться совенята".

Так навчилося хлоп'ятко  
Розуміть пташину мову  
І знало всі їх тайни:  
Як вони звивають гнізда,  
Як живуть вони зимою.  
Часто з ними розмовляло,  
Звало всіх: "Мої курчата".

Потім став він розуміти  
Мову звірів і дізнався

Про ім'я їх, про їх тайни:  
Як бобер будує хатку,  
Де хова горішки білка,  
Чом така моторна сарна,  
А Вабассо — полохливий.  
Часто з ними розмовляв він,  
Звав "братами Гаявати".

І невтомний оповідач,  
Щебетун, хвастун великий,  
Ягу, вірний друг Нокоміс,  
Що багато бачив світу,  
Лук зробив для Гаявати,  
Лук із ясеня, а стріли  
Із міцних гілок дубових.

І сказав він Гаяваті:  
"Ну, іди, мій сину, швидше  
В ліс, де водяться олені,  
І забий для мене сарну  
З кучерявими рогами".

Гордо взяв свій лук і стріли  
Гаявата і відважно  
В ліс пішов. Пташки на вітах  
Щебетали Гаяваті:  
"Не стріляй нас, Гаягато!" —  
Так співав, благав Опечі.  
"Не стріляй нас, Гаягато!" —  
Так співав, благав Овейса.

А над ним униз і вгору  
Білка бігала на дубі  
Між гіллям, зеленим листом,  
З кашлем плигала, сміялась

І, спинившись, проказала:  
"Змилуйсь, змилуйсь, Гаявато!"

Полохливий білий трусик  
З стежки кинувся тікати,  
Став здаля на задні лапки  
І звернувся до мисливця,  
Хоч і в жарт, але ляжливо:  
"Змилуйсь, змилуйсь, Гаявато!"

Та не слухав Гаявата,  
Наче сонний, йшов він лісом,  
Про оленя тільки думав,  
Слід його шукав очима,  
Слід, що прямо йшов до річки,

Що до броду йшов по стежці.  
За вільховими кущами  
Він присів і ждав оленя.

І з гущавини два роги  
Піднеслися над кущами,  
Піднеслися ніздрі вгору,  
Очі блиснули крізь листя —  
І олень спокійно вийшов  
На дорогу. На дорозі  
Пробігали світло й тіні.

Наче лист легкий берези,  
Билось серце Гаявати.  
На одно коліно ставши,  
Він націлився в оленя.  
Тільки гілка колихнулась,  
Загойдавсь листочок тільки.

А олень вже стрепенувся,  
Відхитнувшись, вдарив в землю,  
Затремтів, підняв копито  
І вперед подався зразу.  
Він ішов назустріч смерті!  
І осою заспівала,  
І вп'ялась стріла в оленя.

Біля броду під дубами  
На траві лежав він мертвий.  
І навіки заніміло,  
Перестало битись серце,  
Та зате у Гаявати  
Так і рвалося від щастя  
В ту хвилину урочисту,

Як вертався він додому,  
А його стрівали Ягу  
І Нокоміс привітанням.

Із оленьчої шкіри  
Плащ йому пошила баба  
І пішла гостей скликати,  
Щоб вітати Гаявату.  
На веселому бенкеті  
Всі сусіди Гаявату  
Звали сильним і відважним —  
Сон-джі-теге, Ман-го-тейзі.

#### IV

#### ГАЯВАТА І МЕДЖЕКІВІС

Пронеслись літа дитинства,  
Ось і виріс Гаявата;  
Гри і забавки дитячі,  
І старих глибокий досвід,  
Полювання і роботу —  
Все збагнув і зрозумів він.

Жваві ноги Гаявати!  
Пустить він стрілу із лука,  
Поженеться за стрілою —  
І стріла лягає ззаду.  
Дужі руки Гаявати!  
Десять раз без відпочинку  
Міг він лук тугий зігнути,  
Легко так, що доганяли  
В лет одна другу стріли.

Рукавиці Гаявати,  
Рукавиці Мінджикевон  
Із оленячої шкіри  
Мали силу неймовірну.  
Міг він скелі руйнувати,  
Розтирать каміння в порошок.  
Мокасини Гаявати  
Із оленячої шкіри  
Мали дивні чари-вдачу:  
Прив'язавши їх на ноги,  
Прикріпивши ремінцями,  
З кожним кроком Гаявата  
Міг робити цілу милю.

Про свого, бувало, батька  
Він розпитує Нокоміс...  
І Нокоміс розказала  
Все онукові, що знала.

Розказала про Венону,  
Про її прекрасну вроду,  
Як її лукаво зрадив  
Віроломний Меджеківіс...  
І, як вугіль, загорілось  
Гнівом серце Гаявати.

І промовив Гаявата:  
"Я до батька йду, Нокоміс,  
Я провідать його хочу  
В царстві Західного Вітру  
Біля брами, там, де Захід".

Із вігваму він виходив  
У далеку дорогу  
В рукавицях, Мінджикевон,  
І в предивних мокасінах.

Все його убрання пишне  
Із оленьчої шкури  
Зерном Вампуму покрите  
І в щетині їжатеця<sup>1</sup>.  
І гойдаються у його  
Над чолом орлячі пера.  
За плечем у його висять  
Із гілок дубових стріли,  
Вкриті перами майстерно  
І оправлені у яспис.  
А в руках його пружастий  
Лук із ясеня, зігнутий  
Тятивою з жил оленя.

Обережная Нокоміс  
Говорила Гаяваті:  
"Не ходи, о Гаягато,

В царство Західного Вітру:  
Він уб'є тебе лукавством  
І загубить чарівництвом".

1\* — Дикобраза

Та відважний Гаявата  
Не послухався поради  
І пішов собі з вігваму,  
І щокрок робив він милю.  
Хмурым ліс йому здавався  
І палким, душним повітря,  
Повним диму, повним чаду,  
Як в пожежу лісу, прерій.  
Наче вугіль, розпікалось  
Гнівом серце Гаявати.

Так ішов він далі, далі,  
Все на Захід, все на Захід,  
Легше дикого оленя,  
Легше сарни і оленя  
Переплив він Есконабо,  
Переплив і Міссісіпі,  
Степові минув він гори,  
Степові минув країни  
І Лисиць, і Чорноногих  
І прийшов до Гір Скелястих,  
В царство Західного Вітру,  
Де сидів на верхогір'ях  
Всіх Вітрів Владика дужий,  
Стародавній Меджеківіс.

З тайним жахом Гаявата  
Перед батьком зупинився:  
Дико хмарами в повітрі

Розвивалося у його,  
Як сніги, волосся сиве.  
Як сніги, воно блищало,  
Як вогняно-срібні коси  
Ішкуди, воно блищало.

І, радіючи, уледів  
Меджеківіс Гаявату:  
Се життя найкращі роки  
Перед ним живими встали,  
Се засяла із могили  
Перед ним краса Венони.

"Будь здоровий, Гаявато! —  
Так промовив Меджеківіс.—  
Довго ждав тебе я в гості,  
В царство Західного Вітру!

Молоді літа — веселі.  
Роки ж старості — як смуток.  
Нагадав мені ти зараз  
Мою молодість щасливу  
І Венону незабутню".

Дні проходили в розмовах.  
Меджеківіс все минулим  
Похвалявся Гаяваті,  
Хвастивсь мужністю своєю  
І пригадував пригоди  
Та свою страшну відвагу,  
Говорив, що він до смерті  
Заворожений навіки.

Мовчки слухав Гаявата,  
Як хвалився Меджеківіс,  
І з усмішкою терпляче  
Перед ним сидів і слухав.  
Ні погрозою, ні рухом,  
Ні єдиним навіть словом  
Гаявата не озвався!  
Та, як вугіль, розпікалось  
Гнівом серце Гаявати.

І сказав він: "Меджеківіс!  
Та невже ж ніщо на світі  
Загубить тебе не зможе?"  
І поважно Меджеківіс  
Відповів: "Ніщо на світі,  
Тільки крім тієї скелі,  
Крім тієї скелі, сину".  
І, поглянувши на його  
Зором мудрим і спокійним,

І, спиняючи свій погляд  
На його красі і силі,  
Він сказав: "О Гаягато!  
Та невже ж ніщо на світі  
Загубить тебе не може?"

Обережний Гаявата  
Не сказав йому ні слова,  
Він, замислившись, промовчав  
І сказав: "Ніщо на світі!  
Тільки той комиш, Епоква,  
Очерет отой високий".  
І як тільки Меджеківіс  
Простягнув до його руку,  
Гаявата крикнув з жахом,

"Karo, каго! Не торкайся!"  
"Годі,— кинув Меджеківіс,—  
Заспокойся,— я не стану".

І пішли розмови знову,  
Полились згадки-розмови...  
Про товстого Шавондазі,  
І про Вебона згадали.  
Пригадавсь Кабібонокка,  
І згадалася Венона...  
Як вона на світ родилась,  
Як вона умерла журно.

І озвався Гаявата:  
"О лукавий Меджеківіс!  
Ти се люто вбив Венону,  
Ти зірвав весняну квітку,  
Розтоптав її ногами!  
Признавайся, признавайся!"  
І признався Меджеківіс,

Тихо голову він сиву  
Опустив з глибоким смутком:  
Що ж, мовляв, я винен, сину.  
Грізно глянув Гаявата,  
Швидко встав, і в ту ж хвилину  
Руку він заніс на скелю  
В рукавицях, Мінджикевон.  
Розломив її верхів'я,  
Розтрощив її на скалки  
І почав на батька кидать.  
І, як вугіль, розпеклося  
Гнівом серце Гаявати.

Та каміння Меджеківіс  
Гнав назад своїм диханням,  
Гнав їх бурею дихання,  
Гнав назад на Гаявату.  
Він схопив Епокву в руку,  
Вирвав він її з корінням  
Понад річкою із мулу.  
Сатаніючи, він вирвав...  
Син дивився і сміявся.

І почався бій смертельний  
Між Скелястими Горами.  
Сам Орел Війни могутній  
Знявся з клекотом і криком,  
З диким криком сів на скелі  
І почав крилом він бити.  
Наче дерево у бурю,  
Розрізав комиш повітря,  
Наче град, летіло з скелі  
З тріском, гуркотом каміння.  
І гула земля навколо,

І по горах гуркотіння  
Розлягалось луною,  
Озивалося: "Бем-вава!"

І знемігся Меджеківіс.  
Відступати став на Захід,  
Став тікати він по горах,  
Оглядався і знову бився,  
Три дні бився, одбивався,  
Поспішаючи на Захід,  
До кордону володіння,  
До кінця землі, де сонце  
У червонім блиску тоне

На ночівлю в синім небі,  
Опускаючись, як вранці  
Опускається фламінго  
На своє сумне болото.

"Годі, годі, Гаявато! —  
Крикнув голосно нарешті.—  
Ти мене безсилий вбити!  
Смерть безсмертного не займе!  
Я хотів лише дізнатись  
Про твою відвагу-силу,  
І ти вартий нагороди.

Повернись в свою країну,  
До свого вернись народу,  
І живи, працюй з народом!  
Ти річки розчистить мусиш,  
Обробити йому землю,  
Вбити всіх страховищ диких,  
Вбити всіх гадюк — Кінебік,  
Як убив я Міше-Мокву,

Велетенського Ведмедя.  
А коли твій час настане  
І засяють над тобою  
Очі Погока із ночі,  
Поділю з тобою царство,  
І царем тоді ти станеш  
Над Ківайдіном навіки".

От такий-то бій відбувся  
В дні страшні, колишні Ша-ша,  
В сиві дні, давно минулі,  
В царстві Західного Вітру.  
Але слід страшного бою

І тепер мисливець баче  
По шпилях і по долинах,  
Баче він комиш високий  
На ставах і над річками,  
Баче він від скелі скалки  
По шпилях і по долинах.

І на Схід, у рідну землю,  
Йде веселий Гаявата,  
Він забув про гнів пекельний,  
Він забув про помсту люту...  
Йде в свій рай, а все навколо  
Його радістю вітає.

Тільки раз на мент загаявсь,  
Тільки раз він зупинився,  
Щоб купить в краю Дакотів  
Гострих клюг<sup>1</sup> собі на стріли;

1 — Наконечників.

Там, в долині, де сміялись  
І летіли вниз, в безодню,  
Між зеленими дубами  
Водоспади Міннегаги,  
Жив старий Дакот суворий.  
Він робив до стріл голівки  
І клюги із халцедону  
Та із яспису міцного,  
Він виточував їх рівно  
І загострював, як голки.

Молода дочка жила з ним,  
Прудконога, наче річка,

Вередлива, наче бризки  
Водоспадів Міннегаги.  
У очах як вугіль чорних  
Світло й тіні в неї грались,  
А свавільний ніжний голос  
То дзвенів веселим сміхом,  
То палким, дражливим гнівом.  
Батько в шану водоспадів  
Дав ім'я їй — Міннегага.

І невже оце заходив  
Гаявата в край Дакотів,  
Щоб купить до стріл голівок,  
Гострих клюг із халцедону  
Та із яспису міцного?  
Не того, щоб потай глянуть  
На красуню Міннегагу,  
Стріти погляд полохливий  
І почути її поступ  
За запонкою в вігвамі,  
Як на срібну Міннегагу

Часом дивляться крізь віти,  
Як до співу водоспадів  
Прислухаються з-за лісу?

Хто розкаже, що ховає  
Молоде юнацьке серце,  
Хто б сказав, про що в дорозі  
Мовчки марив Гаявата?  
Все Нокоміс розказав він,  
Як додому повернувся:  
Про борбу і про розмову  
З Меджеківісом могучим.

Та про дівчину, про стріли  
Не промовив він ні слова!

V

## ПІСТ ГАЯВАТИ

Ви почуєте переказ,  
Як в густих лісах постався  
І молився Гаявата —  
Не за успіх в полюваннях,  
Не за славу й перемогу,  
А молився він за долю  
Всіх країн і всіх народів.

Перед постом збудував він  
Із гілля курінь для себе  
Над блискучим Гітчі-Гюмі.  
В дні весни, тепла і цвіту,  
В май веселий, в Місяць Листя  
Збудував вігвам собі він  
І в півснах, в предивних мріях  
Сім ночей і днів постався.

В перший день усе ходив він  
По гаях зелених, тихих,  
В нірці трусика угледів,  
В гущині злякав оленя,  
Чув — фазан десь кудкудакав,  
Чув, як жолудями гралась  
В дуплах білка — Аджидомо.

Бачив, як гніздо звиває  
На сосні Омімі — голуб.

Бачив, як гусина зграя  
Пролетіла з криком-шумом  
До боліт і саг північних.  
"Гітчі-Маніто! — він крикнув,  
Повний болю, повний туги,—  
А невже ж все наше щастя  
І життя від них залежить?"

А на другий день по річці  
Вдовж по Мускоде бродив він,  
Бачив риб він — Маномоні,  
І Мінагу, і Одамін...  
І Шебомін, і Бімагут...  
Виноград Бімагут пахоц  
Розливав і вгору вився,  
По сучках вільхових вився.  
"Гітчі-Маніто! — він крикнув,  
Повний болю, повний туги,—  
Та невже ж все наше щастя  
І життя від них залежить?"

А на третій день в задумі  
Біля озера сидів він,  
Довго він сидів і думав  
Над прозорою водою.

Викидавсь і бризкав сріблом,  
Сріблом вод озерних Нама,  
Грався жвавий Сава—окунь,—  
Наче злотний промінь сонця,  
Бачив щуку злу — Кенозу,  
Шогаші і Окагавіс.  
"Гітчі-Маніто! — він крикнув,  
Повний болю, повний туги,—

Та невже від них залежить  
І життя, і наша доля?"

На четвертий день до ночі  
Він, знесилений, пролежав  
На землі в своїм вігвамі.  
Як вві сні, над ним роїлись  
Мрії, образи-примари;  
А здаля вода блищала,  
Грала золотом, і плавко  
Все кружляло і горіло  
У вечірніх барвах сонця.

І угледів він: підходить  
В тихій сутіні вечірній  
В пурпурових барвах сонця,  
Весь в вечірніх барвах сонця  
Молодий хтось до вігвamu.  
Голова його в блискучих,  
Кольорових пишних пір'ях.  
Легінь! Кучері злотисті  
І зелено-жовтий убір.

І, спинившись на порозі,  
Довго з болем, з милосердям  
Він дививсь на Гаявату,

На його обличчя схудле.  
Мов зітхання Шавондазі,  
В нетрях лісу продзвеніла  
Його мова: "Гаявато!  
Голос твій почуло небо  
Через те, що ти молився  
Не за успіх в полюванні,  
Не за славу й перемогу,

А за згоду і за щастя  
Всіх країн і всіх народів.

І Мондаміна—маїса  
Посила Життя Владика,  
Посила, щоб розказав він,  
Що в роботі і в терпінні  
Ти дістанеш все, що просиш.  
Встань з гілок зелених, з листя,  
Встань з Мондаміном боротись".  
Гаявата був без сили:  
Він від голоду знемігся,  
Але швидко встав на ноги,  
Встав і з темного вігваму  
Вийшов він на світ вечірній,  
З юнаком боротись вийшов;  
І лише торкнувсь до його,  
Знов відчув в собі відвагу,  
Знов відчув в безсилиях грудях  
Жвавість, силу і надію.

На лузі вони кружлялись  
У червоному світлі сонця,  
І робився Гаявата  
З кожним ментом усе дужчий.  
Та спустились тіні ночі,

І Шух-шух-га на болоті  
Прокричала сумно-сумно  
Криком голоду і туги.

. "Годі! Досить на сьогодні! —  
Так звернувся до Гаявати,  
Усміхаючись, Мондамін.—  
Ще поборемося завтра...

Будь увечері готовий".  
І, сказавши, щез Мондамін.  
Чи він хмаркою спустився,  
Чи легким туманом знявся,  
Гаявата не помітив.  
Бачив тільки, що пропав він,  
Залишив його самого,  
Вкрай знесилоного боєм;  
Що внизу в тумані ночі  
Ледве озеро біліє,  
А вгорі десь світять зорі.

Двічі ввечері,— як тільки  
Опускалось тихо сонце,  
Опускалося на води  
І тонуло в них червоне,  
Наче вугіль, що розпikся  
В вічній огнищі Владики,—  
Перед ним з'являвся Мондамін.  
Непомітно він приходив,  
Як роса, яку ми бачим  
Тільки в час, коли торкнеться  
До трави або до листя,  
Але хто із нас помітить,  
Як вона іде-зникає?

На луку вони кружлялись  
У вечірнім морі сонця,  
Та спустились тіні ночі,  
Прокричала на болоті  
Сумно, жалісно Шух-шух-га,  
І замислився Мондамін.  
Молодий, стрункий, прекрасний,  
Він стояв в своїм убранні.  
Він стояв. Над головою

Пера маяли, гойдались,  
На чолі його блищали,  
Наче роси, краплі поту.

І він крикнув: "Гаявато!  
Славно ти боровсь зо мною,  
Тричі славно ти боровся,—  
Хай же дасть тобі Владика  
Перемогу надо мною!"

І сказав, додав, всміхнувшись:  
"Іспит твій скінчиться завтра  
Разом з постом, з боротьбою:  
Завтра ти мене побореш,  
Приготуй для мене ліжко  
Так, щоб міг весняний дощик  
Відсвіжать мене, а сонце  
Гріти цілий день до ночі.  
Ти зніми убрання з мене,  
Обірви для себе сміло  
З голови моєї пір'я,  
Поховай мене і землю  
Розрівняй, зроби м'якою.

Бережи мій сон глибокий,  
Щоб ніхто мене не рушив,  
Щоб бур'ян, кукіль і трави

Не росли і не глушили  
І щоб гайворон не падав  
На мою могилу свіжу.  
Бережи мій сон глибокий,  
Доки я від сну прокинусь  
І знімусь з землі до сонця!"  
І, сказавши, зник Мондамін.

Спав спокійно Гаявата.  
Чув він, як співав журливо  
Серед ночі Вавонейса,  
Як кричав він над вігвамом,  
Як струмочок — Сібовіша  
Вів розмову з темним лісом  
І дзюрчав все тихше й тихше.  
Слухав, як гілля зітхає  
І гойдається поволі  
З теплим, ніжним вітром ночі.  
Але ледве-ледве чутно  
Сей далекий шелест-шепіт  
Долітав до Гаявати.  
Спав спокійно Гаявата.

На зорі прийшла Нокоміс,  
І на сьомий ранок їсти  
Принесла для Гаявати,  
І, ридаючи, казала,  
Що його загубить голод,  
Коли він не з'їсть нічого.

Але він не взяв нічого,  
Ні до чого не торкнувся,  
Тільки їй сказав: "Нокоміс!  
Підожди, побудь зо мною,  
Поки стемніє надворі  
І Шух-шух-га над болотом

Прокричить, що день скінчився".  
Мовчки, плачучи, Нокоміс л  
Поверталася додому  
І боялась за онука.

А онук шептав: "Мондамін!"  
І від заходу поволі  
Потяглись вечірні тіні  
По лісах і по долинах.  
Опустилось тихо сонце  
На далекі тихі води,  
Як спускається на воду  
Восени листок червоний  
І в воді, червоний, тоне.

Зирк! — уже стоїть Мондамін  
На порозі з привітанням!  
Голова його в блискучих,  
У розкішних пишних пір'ях.  
В його кучері злотисті  
І зелено-жовтий убір.  
Як вві сні, йому назустріч  
Встав і вийшов Гаявата.  
Був він змучений до краю,  
Але знову став боротись.

І злились земля і небо,  
Замигтіли перед ними.  
Як спичак<sup>1</sup> у сітці б'ється,  
Скаженіє, щоб порвати  
І шубовснути у воду,  
Так у грудях Гаявати

1 Осетр.

Серце билось і рвалось.  
Наче ободи вогняні,  
Сяв-горів кривавий обрій  
І кружлявся разом з ними,  
Безліч сонців, розпалившись,

На смертельний бій дивились,  
Коли враз один на герці  
Опинився Гаявата.

Приголомшений борбою  
І схвильований, тремтів він,  
І стояв один у полі.  
Перед ним в пом'ятих перах  
І розірванім убранні,  
Нерухомий і спокійний  
На траві лежав Мондамін,  
Мертвий в сяєві вечірнім.

Переможець Гаявата  
Зняв з Мондаміна убрання,  
Познімав пом'яті пера,  
Поховав його і землю  
Розрівняв, зробив м'якою.  
В ту хвилину над болотом  
Чапля сизая Шух-шух-га  
Простогнала, прокричала  
Криком туги, криком скарги.

В рідний край, в вігвам Нокоміс  
Повернувся Гаявата.  
Тиждень іспиту страшного  
У сей вечір закінчився,  
Але він не зміг забути  
Ті місця, де він боровся,

І без догляду не кинув  
Ту могилу, де спокійно  
Спав похований Мондамін  
Під дощем, гарячим сонцем,

Де його убрання блідло  
Під дощем, гарячим сонцем.

День у день на ту могилу  
Гаявата мій приходив,  
Щоб вона була м'якою  
І травою не покрилась.  
І щодня прогонив з неї  
Кагагі з його народом.

І стебло зелене, любе  
Над могилою з'явилось,  
Потім друге, потім третє.  
І ще літо не скінчилось,  
Як у всій своїй пишноті,  
В дорогім своїм убранні,  
В золотих шовкових косах  
Встав стрункий, високий маїс.  
І зраділий Гаявата

Крикнув: "Друг людський Мондамін!  
Він се — друг людський Мондамін!"

Він позвав Нокоміс, Ягу,  
Розказав їм про примари,  
Боротьбу і перемогу,  
Показав зелений маїс,  
Дар небесний всім народам,  
Сю майбутню для їх їжу.

А пізніше, в час осінній,  
Як достиг пожовклий маїс  
І пожовклі потверділи

Зерна маїса, як перли,  
Качани його зібрав він,  
Потім зняв посохле листя,  
Як з Мондаміна убрання  
Зняв давно колись,— і вперше  
Урядив бенкет великий:  
Дар новий Життя Владики  
Показав усім народам.

## VI

### ДРУЗІ ГАЯВАТИ

Два було у Гаявати,  
Два незмінних вірних друга.  
Серце, душу Гаявати  
Знали в radoщах і в горі  
Тільки двоє: дужий Квазінд  
І музика Чайбаябос.

І до їх вігвамів стежка  
Не вкривалася травою.  
Плітки, брехні і намови  
Не могли їх посварити  
І зробити ворогами.  
Тільки втрюх вони братались,  
Щиро радилися вкупі  
І ділилися думками.  
Всі вони хотіли щастя  
Всім країнам, всім народам.

Кращим другом Гаявати  
Був прекрасний Чайбаябос,  
Чарівний співець, музика

Незрівнянний, небувалий.  
Як вояк, він був відважний  
І як дівчина, був ніжний,  
Як лоза, гнучкий, високий,  
Як олень, ставний і красний.

І коли співав він пісню,  
Уся вулиця збігалась,  
А він піснею-жагою  
Хвилював серця народні.  
На сопілці з очерету  
Так він грав чудесно, ніжно,  
Що пташки німіли в лісі,  
Замирав струмок веселий,  
Затихала Аджидомо,  
А Вабассо обережний  
Присідав, дививсь і слухав.

Так! Спинився Сібовіша  
І сказав: "О Чайбаябос!  
Чом ти хвиль моїх не навчиш  
Мелодійних, ніжних звуків?"

Так! Овейса йому заздри  
І казав: "О Чайбаябос!  
Ти навчи мене співати  
Так жагуче, так шалено!"

Так! І радісний Опечі  
Говорив: "О Чайбаябос!  
О, навчи мене, благаю,  
Ніжно, весело співати!"

І крізь сльози Вавонейса  
Говорив: "О Чайбаябос!  
Ти навчи мене журливих  
Повних смутку-туги звуків".

Вся природа прислухалась  
І училася у його,  
Всі серця, що в грудях бились,  
Наче м'якшали від пісні,  
Бо співав співець про волю,  
Про красу, любов і згоду,  
Про таємну смерть співав він,  
Про життя посмертне, вічне,  
Славив вічний Край Поніма,  
Славив Селища Блаженних.

Любий серцю Гаявати  
Тихий, ніжний Чайбаябос,  
Чарівний співець, музика  
Незрівнянний, небувалий.  
Він любив його за ніжність,  
За красу пісень жагучих.

Любий серцю Гаявати  
Був і Квазінд, самий дужий,  
Незлостивий, тихомірний.  
Він любив його за силу,  
За його дитячу щирість.

Квазінд млявий був в дитинстві,  
Вічно мрійний і нсдбайлий,  
Не скидався він на інших.

Він не грав ні з ким в дитинстві,  
Не вудив на річці риби,  
Не ходив на лови навіть,  
Та зате постався Квазінд,  
Палко Духові молився,  
Оборонцеві своєму.

"Сину! — раз сказала мати,—  
Мабуть, Квазінде, вже годі  
Ждати помочі від тебе.  
Влітку ходиш ти без діла  
По лісах, полях, а зиму  
Над огнем сидиш, зігнувшись.  
І щоб риби наловити,  
Мушу я сама в морози  
Прорубати ополонку  
І сама сушити сіті.  
Посоромся, Єнадізі,  
Раз хоч викрути як слід їх,  
Бо вони намокли, змерзлись!"

Неохоче та спокійно  
Квазінд з попелу підвівся,  
Мовчки вийшов із вігваму,  
Скинув з жерді мерзлі сіті,  
Що сушилися над порогом,  
Стиснув їх, як жмут соломи,  
І злавав, як жмут соломи.  
Він не міг не поламати,  
Бо ховав безмірну силу.

"Сину! — раз озвався батько,—  
А збирайся на полювання!  
Сагайдак і стріли завжди

Ти ламаєш, як солому,  
Так приносити хоч здобич  
Мені будеш з полювання!"

По глибокому міжгір'ю,  
Вдовж струмка вони спускались  
По слідах бізонів, ланей,  
Що відбилися на мулі,  
І з препною зустрілись.  
Повалились сосни, впали  
Вдовж і впоперек дороги,  
Перехід собою вкрили.

"Ну,— сказав старий,— вертатись  
Доведеться: тут не злізеш,  
Ні байбак, ні жвава білка  
Тут нізащо не пролізуть".  
І, сказавши, вийняв люльку,  
Запалив і сів в задумі,  
І не встиг сховати люльки,  
Як була дорога чиста.  
Всі дерева із дороги  
Квазінд кидав на всі боки,  
Розкидав, як стріли, сосни,  
Як списи, він кедрки кидав.  
"Квазінд! — граючись в долині,  
Парубки озвались збоку.—  
Що ж ти витрішки купуєш,  
Обпираючись на скелю,  
А виходь лишень боротись,  
З пращі кидати каміння!"

Не сказав нічого Квазінд,  
Він занадто був лінивий,  
Тільки встав і, повернувшись,

Обхопив рукцми скелю,  
Із землі її він вирвав,  
Розгойдав над головою  
І закинув прямо в річку.  
Аж в Поветін кинув скелю,  
Так вона там і лишилась.

Раз по пінявому вирі,  
Розлютованій Поветін,  
З товариством нісся Квазінд  
І царя бобрів — Аміка —  
Вгледів він в кипучих хвилях.  
Вибивавсь бобер із сили  
І боровся з течією.

І, не думаючи довго,  
Квазінд мовчки кинувсь в річку  
І пропав у чорторії.  
На глибинах, між камінням,  
Де киплять у шумі хвилі,  
За бобром ганявся Квазінд  
І пробув в воді так довго,  
Що усі казати стали:  
"Ну, тепер уже наш Квазінд  
Більш не вернеться ніколи!"  
Але вплив, вплив Квазінд!  
На плечі його блискучім  
Цар бобрів убитий висів,  
І вода збігала з його.  
Отакі у Гаявати  
Два великих вірних друга.

Довго жив він з ними в згоді,  
Говорив, і радивсь з ними,

І багато передумав  
Дум про щастя всіх народів.

## VII

### ЧОВЕН ГАЯВАТИ

"Дай кори мені, Березо,  
Кори жовтої, Березо,  
Ти, що стала біля річки  
І красуєшся в долині.  
Я зв'яжу легку пірогу,  
Човна я зроблю для себе,  
По воді пливти він, буде,  
Наче жовтий лист осінній,  
Наче жовтая лілея.

Скинь свій білий плащ, Березо,  
Скинь своє убрання біле,  
Швидко красне літо прийде,  
Палко сонце світить в небі,  
І плаща тобі не треба".

Так в лісах густих, зелених  
Над швидкою Такваміно  
Говорив мій Гаявата,—  
В час, коли пташки співали,  
Вихваляли Місяць Листя.  
І ясне весняне сонце  
Говорило: "Ось я — Гізіс,  
Я, великий Гізіс-Сонце!"

До коріння затремтіла,  
Затрусилася Береза

І, скоряючись, сказала:  
"Скинь плаща, о Гаявато!"

І обвів ножем Березі  
Білу кору Гаявата  
Під гілками над корінням —  
Бризнув струмінь соку з неї.  
І по стовбуру донизу  
Потім кору він розрізав,  
І, клинком їпіднявши,  
Обережно зняв з Берези.

"Кедре! Дай гілок зелених,  
Дай сучків міцних для мене,  
Поможи мені зробити  
Човна доброго, міцного!"

На верхів'ї Кедра листя  
Застогнало, зашуміло  
І зважалося боротись,  
Та, схиляючись, сказав він:  
"На, рубай, о Гаявато!"

І, зрубавши віти Кедра,  
Він зв'язав для човна раму,  
Як два лука, він зігнув їх,  
Як два лука, він зв'язав їх.

"Дай, о Темраку, коріння,  
Дай мені свого коріння,  
Я зв'яжу свою пірогу.  
Так зв'яжу її корінням,  
Щоб води не пропускала,  
Не набралася водою".

І до кореня затрясся,  
Затремтів від жаху Темрак.  
Та, схиляючись додолу,  
Тяжко, глибоко зітхнув він:  
"Всі візьми, о Гаявато!"

Вирвав він з землі коріння,  
Волокно із його витяг,  
Міцно зшив з Берези кору,  
Приладнав до неї раму.

"Дай смоли мені, Ялино!  
Дай смоли мені і соку,  
Засмолю я ними човна,  
Щоб води не пропустив він,  
Не набрався він водою".

Як шумить пісок бережний,  
Так Ялина зашуміла,  
І в своїм убранні чорнім  
Застогнала тихо-тихо,  
І крізь сльози одказала:  
"На, бери, о Гаявато!"

І набрав він сліз Ялини,  
І набрав смоли із неї,  
Позамазував щілини,  
Захистив від хвиль пірогу.

"Дай мені колючих голок,  
Всі віддай мені, їжачку,  
І повішу я намисто,  
Двома зорями оздоблю  
Груди пишної піроги".

Із дупла їжак сердитий  
Глянув сонними очима  
І, немов блискучі стріли,  
Голки викинув на землю.  
І сказав їжак понуро:  
"Позбирай їх, Гаявато!"

Позбирав він голки-стріли:  
Соком ягід і коріння,  
Синім, жовтим і червоним,  
Потім їх пофарбував він,—  
І пірогу оперезав  
Дорогий блискучий пояс,  
А на грудях у красуні  
Засвітились, загорілись  
Дві зорі ясні, яскраві.

Так пірога збудувалась  
Понад річкою в долині,  
В гущині лісів зелених.  
І життя лісів було в ній,  
Всі їх тайни, всі їх чари:  
Гнучкість темної Модрини,

Легкість білої Берези  
І сучків кедрових міцність.  
На воді ж вона гойдалась,  
Наче жовтий лист осінній,  
Наче жовтая лілея.

Весел мудрий Гаявата  
Не робив, бо замість весел  
Вже були у його думи,  
А бажання направляли  
Серед хвиль його пірогу.

І вона плила, слухняна.  
Тихо, швидко, на всі боки,  
Як хотілось Гаяваті.

Раз він Квазінда покликав:  
"Гей, а де ти, добрий друже?  
Поможи очистити річку  
Від піску та від коріння!"

Швидко Квазінд плигнув в річку,  
Наче видра, плигнув в річку,  
Як бобер, почав ховатись,  
Опускаючись по пояс  
То по саму шию в воду.  
Поринав, кричав і кидав  
Із води бруски на берег,  
Викидав пісок руками,  
А ногами мул і трави.  
І поплив мій Гаявата  
Вниз по річці Такваміно,  
По бурхливих білих хвилях,  
Через мілини і вири  
Вслід за Квазіндом могучим.

І, пропливши вниз і вгору,  
Побували скрізь на річці,  
Де лежать дерева мертві,  
Острови пісків, коріння,  
І розчистили дорогу,  
Рівну, вільну і безпечну,  
Від початків у міжгір'ях  
Аж до самих вод Поветін,  
До затоки Такваміно.

## ГАЯВАТА І МІШЕ-НАМА

По затоці Гітчі-Гюмі,  
По ясних, спокійних водах  
На березовій пірозі  
Плив відважний Гаявата.  
Він скрутив кедрову кору  
І зробив із неї вудку,  
Щоб піймати Міше-Наму.

У воді, в прозорих хвилях,  
Під пірогою легкою  
Пробігали швидко риби.  
Ясно бачив Гаявата,  
Як блищав і грався Сава,  
Наче злотний промінь сонця,  
Як над білим дном піщаним  
Шогаші повзе ліниво,  
Павуком повзе ліниво.

В човен з вудкою із кедра  
Сів відважніш Гаявата,  
І, як гілочки цикути,  
Колихав вітрець поволі  
Над чолом у Гаявати  
Кольорові пишні пера.  
Тут же, спереду на човні,  
Посадив він Аджидомо,  
І, немов травичку ніжну,  
Роздимає вітрець на білці  
її хутречко маленьке.

На піщанім дні на білім  
Ліг, дрімає Міше-Нама,  
Розкриває зябра тихо,

Тихо плавцями поводить  
І хвостом пісок шпурляє.  
В бойовій блискучій зброї,—  
Під щитами костяними  
На широкому лобі, плечах,  
В бойових розкішних барвах —  
В синіх, жовтих і рожевих —  
Він лежить на дні піщанім.  
І над ним спинився мовчки,  
Став із вудкою, чатує  
На пірозі Гаявата.

"Встань, візьми мою принаду,—  
Крикнув в воду Гаявата,—  
Встань зо дна, о Міше-Намо,  
До мого наблизься човна,  
І побачимо — хто дужчий!"

І закинув він на воду  
Свою вудочку кедрову.  
Довго відповіді ждав він,

Довго ждав її даремно  
І кричав йому все дужче:  
"Царю риб! Візьми ж поживок!"

Але той мовчав уперто,  
Тихо плавцями поводив  
І дививсь спокійно вгору  
На пірогу Гаявати.  
Довго слухав без уваги  
Його голос нетерплячий  
І до щуки — Маскенози —  
Він озвався нарешті згорда:  
"Скористайся, з'їж поживок,

Обірви у блазня вудку!"  
В дужих пальцях Гаявати  
Враз зігнулось і схилилось  
В воду вудлище кедрове,  
І щасливий Гаявата  
Так сіпнув до себе вудку,  
Що підвівсь угору човен.  
Мов Берези білий стовбур,  
З Аджидомо на верхів'ї.

Та коли понад водою,  
Наближаючись, забилаь,  
Затремтіла Маскеноза,  
Гаявата так розгнівавсь,  
Що на всю затоку крикнув,  
Закричав їй: "Іза! Іза!  
Сором, сором, Маскенозо!  
І ти зважилась дурити,  
Удавати з себе Наму?!"

Засоромилась, пірнула  
І на дно вернулась щука,  
А могучий Міше-Нама  
Знов озвався до Угодвоша:  
"Угодвошу! Місяць-рибо!  
Скористайся, з'їж поживок,  
Обірви у блазня вудку!"

Наче місяць повновидий,  
Заблищав і захитався  
Угодвош важкий, незграбний  
І, схопивши вудку, з нею  
Так скажено завертівся,  
Що вгорі заколихалась,  
Завертілася пірога

І розбіглись з плеском хвилі,  
І пішли по всій затоці.  
А на березі далекім,  
На пісках сріблясто-білих  
Закивали, зашуміли  
Очерет і довгий півник.

А як вгледів Гаявата  
Понад синьою водою  
Біле коло Угодвоша,  
Крикнув голосно до його:  
"Іза! Сором, Угодвошу!  
І ти зважився дурити,  
Удавати з себе Наму?!"

Наче місяць повновидий,  
Загойдавсь і вниз сховався  
Угодвош прозоро-білий.  
А могучий Нама знову

Нетерплячий голос чує,  
Чує виклик, що лунає  
На усе Велике Море.

Сам тоді він з дна підвівся,  
Весь тремтить від люті, гніву,  
І гримить на йому зброя.  
Швидко плигнув він до човна,  
Швидко вискочив всім тілом  
На блискучу срібну воду  
І, розкривши чорну пащу,  
Проковтнув в одну хвилину  
Гаявату і пірогу.

Як брусок по водоспаду,  
По страшних, бурхливих хвилях,  
Як в печеру, впала в пащу  
Гаяватина пірога.  
Та, прокинувшись неначе,  
Безнадійно озирнувшись,  
Враз натрапив Гаявата  
На велике серце Нами:  
Тяжко билось серце Нами  
І тремтіло серед ночі.

І здавив рукою гнівно  
Дуже серце Гаявата,  
Так здавив, що Міше-Нама  
Затремтів увесь, забився,  
Скаламутив воду чисту  
І знемігся враз від муки,  
Від страшного болю в серці.

Швидко поперек свій човен  
Тут поставив Гаявата,  
Щоб із черева як-небудь

В хвилюванні і турботі  
Не упасти і не згинуть.  
Поруч білка — Аджидомо  
Жваво бігала, кричала,  
Помагала Гаяваті  
І боролася відважно.

І сказав їй Гаявата:  
"Мій товаришу маленький!  
Ти завзято працювала!  
Так прийми ж мою подяку,  
Вірний друже Аджидомо,

І ім'я те, що сказав я...  
Сим ім'ям тебе вже вічно  
Називатимуть всі діти".

І забився знову Нама,  
Затремтів, захріп в конанні  
І замовк, затих...— і хвилі  
Понесли його спокійно.  
А коли під трупом Нами  
Зашарудів рум бережний,  
Зрозумів мій Гаявата,  
Що лежить на побережжі  
Уже мертвий Міше-Нама.

І почув він над собою  
Якийсь шум, сполох і крики,  
Лопотіння крил пташиних,  
І угледів смужку світла,  
Що крізь ребра Міше-Нами  
Ледве-ледве пробивалась.

1 Пісок.

І Кайошк — чайок крикливих  
Що блискучими очима  
Приглядалися до його  
І казали між собою:  
"О, се брат наш, Гаявата!"

І, зрадівши, Гаявата  
Крикнув їм, як із печери:  
"О Кайошк! Брати і сестри,  
Вірні друзі Гаявати!"

О Кайошк! Чайки крилаті!  
Переміг я Міше-Наму,—  
Поможіть же мені вийти  
На світ білий із неволі,  
Швидше клюйте, розривайте  
Бік широкий Міше-Нами.

І довіку з сього часу  
Величатимуть вас люде  
Тим ім'ям, що вас назвав я".

І чайок весела зграя  
Заходилась біля Нами,  
Заходилася клювати,  
Розривати біле тіло,—  
І із черева-печери,  
Із могили під водою  
Встав і вийшов Гаявата.

Біля рідного вігваму  
Опинився Гаявата,  
Зараз викликав Нокоміс,  
Щоб стара пішла на берег,  
Подивилася на Наму:  
Мертвий він лежав, спокійний  
І його чайки клювали.

"Переміг я Міше-Наму!  
Я убив його! — сказав він.—  
Ось над ним чайки вже в'ються,  
То мої, Нокоміс, друзі!  
Ти не руш їх, не розгонюй,  
Бо вони мені дорогу  
Показали із печери.  
Хай вони добенкетують,

Хай наповнять свої вола,  
А як ввечері, наївшись,  
Полетять вони на гнізда,  
Принеси миски для жиру,  
Заготуй його на зиму".

І просиділа Нокоміс  
Аж до вечора над морем\*  
Ось і місяць — сонце ночі —  
Загорівся над водою,  
Ось уже й чайки крикливі,  
Повечерявши, знялися,  
Полетіли до далеких  
Островів на Гітчі-Гюмі,  
І крізь заграву червону  
Довго їх мигтіли крила.

Спав спокійно Гаявата,  
А Нокоміс терпеливо  
За роботою сиділа,  
В сяйві місяця сиділа  
До зорі, аж доки стало  
Червоніти синє небо.  
А як сонце заступило  
Білий місяць,— знов з далеких

Островів на Гітчі-Гюмі  
Повернулась біла згряя  
І на Міше-Наму впала.

Три доби отак по черзі  
З трудівницею Нокоміс  
З Нами жир чайки зривали.  
А коли крізь голі ребра  
Плюскотіти стали хвилі,

Понеслись чайки і зникли,  
І одні кістки лишились  
Над Великим Гітчі-Гюмі.

## ІХ

### ГАЯВАТА І ПЕРЛИСТЕ ПЕРО

Там, де ллється Гітчі-Гюмі,  
Де шумить Велике Море,  
Стала там стара Нокоміс  
І до хмар на захід сонця,  
До вечірніх, пурпурових,  
Простягла сердито руку.

Гнівню сонце опускалось  
І палило за собою  
Небо полум'ям червоним,  
Як степи отаман палить,  
Коли ворог настигає.  
Нагло місяць, сонце ночі,  
Вилітає із-за хмари  
І вдогін за ним женеться  
По слідах його кривавих  
В дикім полум'ї пожежі.

І на захід сонця руку  
Простягаючи, Нокоміс  
Говорила Гаяваті:  
"Там живе ворожбит лютий,  
Меджисогвон — Дух Багатства,  
Той, кого Пером Перлистим  
Називають всі народи;  
Там до заходу самого

Смоляні озера ллються,  
Там гадюки в трясовинах,  
Як огонь, червоні в'ються,  
Змії люті се— Кінебік!  
Охоронці, вірні слуги  
Відьмака і душогуба.

Він се вбив лукаво батька,  
Коли з місяця на землю  
Той спустивсь мене шукати  
І розшукував усюди.  
Се ворожий Меджисогвон  
Посилає нам хвороби,  
Посилає лихоманки,  
Білим дихає туманом  
І смертельним паруванням  
Трясовин гнилих і вогких.

Лук візьми свій, Гаявато!  
Гострих стріл візьми з собою.  
Томагаук — Поггевогон,  
Рукавиці — Мінджикевон,  
І березову пірогу.  
Жовтим жиром Міше-Нами

Боки їй намаж, щоб легше  
Поплила вона по багнах;  
І убий ти душогуба,  
Злого ворога Нокоміс,  
Злого ворога народу!"

І озброївсь, і зібрався  
У дорогу Гаявата,  
Зсунув він пірогу в воду  
І, поплескавши рукою,

Проказав: "Вперед, пірого,  
Друже вірний і коханий,  
На озера чорні плинью!  
До вогняних змій — Кінебік!"

Вдалечінь летить пірого,  
І лунає над водою  
Грізно пісня Гаявати.  
А над ним Кіню могучий,  
Бойовий орел могучий,  
Ватаг птахів, з диким криком  
Попід хмарами кружляє.

Швидко він і змій угледів,  
Велетенських змій — Кінебік,  
Що лежали на болоті,  
Гнулись, корчились, ряхтіли,  
В злотні овиди<sup>1</sup> звивались  
І, підводячись, повітря

1 — Ободи.

Гріли полум'ям-диханням,  
Щоб ніхто іти не зваживсь  
В Меджисогвона оселю.

Та відважний Гаявата  
Прогримів до їх сердито:  
"Геть з дороги, о Кінебік!  
Геть з дороги Гаявати!"  
А вони в зневазі лютій  
Одказали Гаяваті:  
"Відступися, Шогодайя!  
Геть додому, до Нокоміс!"

І тоді підводе вгору  
Гнівню лука Гаявата,  
З пліч скидає гострі стріли  
І стріляти починає.  
Кожний звук стріли міцної —  
Крик конання, стогін смерті,  
Кожний свист стріли дзвінкої  
Пісня смерті, перемоги!

У воді кривавій тяжко  
Мертві змії колихались,  
Гаявата ж поміж ними  
Плив, кричав своїй пірозі:  
"О, вперед, моя пірого,  
Далі, далі, на озера!"

Потім взяв він жиру Нами  
І помазав густо жиром  
Боки човна, щоб плилося  
Йому легше по болотах.

І до світу він самотньо  
Плив по сонних водах моря,  
По воді, густій і чорній,  
Вкритій сизою корою  
Із лілей гнилого листу,  
Із гнилого очерету.  
І похмуро, сонно, мертво  
Перед ним вода блищала  
В сяйві місяця блілого,  
В сяйві вогників маленьких,  
Що засвічують на багнах  
Душі мертвих в час таємний,  
В час журливий, в тихі ночі.

Сяйва місяця блілого  
Напилось повітря тихе;  
Навкруги лежали чорні  
Тіні ночі по болотах,  
А москїти Гаяваті  
Бойову співали пісню;  
Світляки крутились, грались,  
Щоб його з дороги збити.  
І в густій воді Дагінда  
Підвелась, заворушилась,  
Тихо жовтими очима  
Подивилась на пірогу,  
Заридала і пропала.  
І рознісся в ту хвилину  
Стоголосий свист навколо,  
І Шух-шух-га десь далеко  
З побережжя, з очерету  
Прокричала довгим криком,  
Що прибув нарешті лицар.

Так по сонних водах моря  
Плив на Захід Гаявата,  
Плив всю ніч, аж доки місяць  
Повновидий не сховався,  
А коли пригріло сонце,  
Припекло промінням плечі,  
Вгледів він перед собою  
На шпилі Вігвам Перлистий,  
Меджисогвона господу.

Знов тоді своїй пірозі  
Він сказав: "Вперед, пірого!"  
І крізь півники, лілеї  
Урочисто, переможно  
Понеслась вона по морю.

І на берег Гаявата  
Вийшов, ніг не замочивши.

Зараз взяв він лук свій вірний,  
Закріпив в піску, коліном  
Посередині притиснув  
І тугою тятивою  
Запустив стрілу співучу,  
Запустив в Вігвам Перлистий,  
Мов послав гінця з листами,  
З гордим викликом боротись:  
"Ну, виходь на бій кривавий,  
Гаявата вже чекає!"

Швидко вийшов Меджисогвон  
Із Перлистого Вігваму,  
Швидко вийшов він, могутий,  
І високий, і плечистий,

Мовчазний, страшний, похмурий,  
З голови до ніг у зброї,  
І оздобами покритий,  
В фарбах жовтих і червоних,  
Наче ранок на світанні,  
А на ньому мають пера  
З крил широких, крил орлячих.

"А! Неначе... Гаявата?!" —  
Він, всміхнувшись, згорда крикнув,  
І, як грім, той крик рознісся.  
"Відступися, Шогодайя!  
Геть! Іди собі додому!  
Геть до баби, до Нокоміс!  
Бо уб'ю тебе на місці,  
Як її старого батька!"

Не злякався Гаявата  
І сказав йому спокійно:  
"Не хвались! Чванливим словом  
Не вразиш, як томагавком.  
Діло — краще слів порожніх,  
І гостріші глуму — стріли:  
Ти робив би, а не чванивсь!"

І почався бій великий,  
Бій невиданий під сонцем,  
Він удосвіта почався  
І смерком лише скінчився,  
Бо даремно гострі стріли  
Об перлистий панцир бились,  
І нічого не зробили  
Рукавиці — Мінджикевон —  
З томагавком Гаявати.

Кришить скелі томагаук,  
Кільця ж панциря міцного  
Не розіб'є томагаук.

Наближався вечір літній,  
Вже порвалися рукавиці,  
Розколовся томагаук,  
Тільки три стріли лишилось...  
І схилився Гаявата,  
Тяжко змучений, побитий,  
На свого тугого лука  
Під столітньою сосною.  
Сивий мох звисав із неї,  
На пеньку гриби жовтіли,—  
Обуття мерців скорботних.

Коли враз зелений дятел  
Закричав до Гаявати:  
"Цілься в тім'я, Гаявато!  
Прямо в тім'я вдар стрілою,  
В корінь довгих кіс удар ти,  
Тільки там стріла застряне".

В довгих перах, в халцедоні  
Понеслась стріла співуча  
У той мент, як Меджисогвон  
Нахилився взяти камінь,  
І впилаься прямо в тім'я,  
В корінь довгих кіс впилаься.  
І спіткнувся, захитався  
Меджисогвон, наче буйвол;  
Так, як буйвол серед луку,  
Що припав, уквився снігом.

А за першою стрілою  
Полетіла раптом друга,  
Швидше першої летіла,  
Глибше першої вп'ялася,  
І коліна душогуба  
Очеретом затремтіли,  
Затремтіли і зігнулись.

А остання понеслася  
Легше всіх — і Меджисогвон,  
Наче іскри, вгледів очі,  
Вгледів іскри — очі смерті.  
І почув він голос-поклик,  
Голос Погока призивний,  
І, підтятий, непритомно  
Впав могучий Меджисогвон,  
І не встав уже ніколи.

Зараз вдячний Гаявата  
Взяв з піску у руку крові  
І, з сосни позвавши дятла,  
Тою кров'ю він покрасив  
На голівці дятла гребінь  
За його послугу в бої.  
Так і досі Мема носить  
На собі чубок червоний.

А на спомин перемоги  
Над ворожбитом могучим  
Він зірвав перлистий панцир  
І без догляду покинув  
На піску бережнім тіло.

І, поховане по пояс,  
На піску воно лежало,  
Головою впавши в воду.  
А вгорі над тілом плавав  
Бойовий орел могучий  
І робив все менші кола,  
І все нижче й нижче падав.

Із Перлистого Вігваму  
Повиносив Гаявата  
Разом з Вампумом всі скарби:  
Хутра всі бобрів, бізонів,  
Соболів і горностаїв,  
Сайгаки і срібні стріли,  
І низки найкращих перлів,—  
І з піснями перемоги  
Він поплив назад, щасливий.

Там, на березі, чекали  
Вже давно його Нокоміс,

Чайбаябос, дужий Квазінд;  
А народ зустрів героя  
Співом, криками, танками:  
"Слава, слава Гаяваті!  
Переможений ворожбит,  
І не встане більше, лютий!"

Дорогим лишивсь назавжди  
Гаяваті дятел — Мема!  
В честь його, на спомин бою  
Він свою оздобив люльку  
Меми чубиком червоним,

Гребінцем червоним Меми,  
А ворожбита всі скарби  
Поділив з своїм народом  
Так, що всім досталось рівно.

### СВАТАННЯ ГАЯВАТИ

Чоловік і жінка — наче  
Лук з міцною тятивою.  
Хоч вона його згинає,  
Але все ж йому й покірна.  
Хоч вона його і тягне,  
Та сама з ним нерозлучна.  
Так. Зосібна — безкорисні.

І про се мій Гаявата  
Став частіш думки гадати,  
То зітхати, то журитись,  
То тривожно сподіватись.  
Все частіше став він марить

Про красуню Міннегагу  
З сторони Дакотів диких.

А Нокоміс обережна  
Говорила Гаяваті:  
"Не бери собі чужинку,  
Не шукай по світу жінки:  
Хоч дочка сусіда проста,  
А як огнище в вігвамі,  
А краса чужа чужинки —  
Сяйво місячне, холодне,  
Сяйво зоряне, далеке".

Так Нокоміс говорила,  
Та розумно Гаявата  
Відповів їй: "О Нокоміс!  
Любе огнище в вігвамі,  
Та миліш зірки на небі,  
Та миліш на небі місяць".

А стара Нокоміс гостро  
Одказала: "Нам не треба  
Білих рук і ніг лінивих.  
Приведи таку дружину,  
Щоб з любов'ю працювала,  
Щоб проворні мала руки  
І ходить охочі ноги".

Усміхнувся Гаявата  
І сказав: "В землі Д а котів,  
У старого стрілороба,  
Єсть дочка, яка миліше  
Всіх Дакотянок прекрасних,  
Я візьму її, Нокоміс,

І вона тобі в роботі,  
Як дочка, покірна буде,

Буде сяйвом зір далеких.  
Теплим огнищем в вігвамі.  
Сонцем нашого народу".

Та своє таки казала  
Обережна стара мати:  
"Ти не вводь в мою оселю,  
Сину мій, дочку Дакота.  
Люті, дикі всі Дакоти!  
Завжди ми б'ємося з ними,  
І не скінчена ще свара,  
Не загоїлись ще рани!"

Усміхнувшись, Гаявата  
Відповів на се Нокоміс:  
"Я тому і йду шукати  
Молодої в край Дакотів,  
Я того й піду, Нокоміс,  
Щоб скінчити наші свари  
І навік загоїть рани".

І подався в край Дакотів,  
В край красунь мій Гаявата  
По дорозі, що вилася  
По долинах, по пустелях,  
По густих лісах зелених.

Що не крок — робив він милю  
В дивовижних мокасінах,  
Та думки летіли швидше,  
І здавалось Гаяваті,

Що нема й кінця дорозі!  
Коли се — він чує в лісі  
Десь глухий, далекий гомін.

То гриміли-гомоніли  
Водоспади Міннегаги.  
І, радіючи, він крикнув:  
"О, який се любий голос,  
Що зове до себе в тиші!"

Між деревами, де грались  
Світло й тіні, він угледів  
Череду оленів чуйних.  
"Ну, дивись!" — сказав він луку.  
"Влучно бий!" — стрілі промовив.  
І коли стріла співуча,  
Як оса, вп'ялась в оленя,  
Скинув він його на плечі  
І пішов ще легше, швидше.

За роботою в вігвамі  
Стрілороб сидів з дочкою,  
З Міннегагою-дочкою.  
Він точив на стріли яспис,  
Халцедон точив блискучий,  
А вона плела рогожки  
І замислена сиділа.  
Все про те, що буде з нею,  
Тихо дівчина гадала,  
Батько ж думав про минуле.

Батько згадував минуле,  
Як він стрілами такими  
Підбивав на смерть бізонів,  
Забивав оленів, ланей,

Як у лет гусей влучав він  
Над водою, над лугами.  
Як сі стріли купували  
Бойові загони в нього.

Ех! Нема тепер подібних,  
Славних лицарів на світі!  
Вояки бабами стали,  
Язиками тільки плещуть!

Міннегага ж пригадала,  
Як минулою весною  
Раз зайшов до їх мисливець  
Із землі Оджибуеїв.  
Як сидів він у вігвамї,  
Як пішов він і оглянувсь,  
І на неї глянув потай.  
Батько сам хвалив чужинця  
За відважність і за розум.  
Ох, та він чи прийде знову,  
Чи згадає водоспади?  
І в задумі Міннегага  
Вдалечінь кудись дивилась,—  
Не робилася робота.

Коли враз почувся шелест,  
Наче хтось ішов у лісі...  
І шумів. Пройшла хвилина,  
І явився Гаявата,  
Розрум'янений ходою  
І з оленем за плечима.

Гострий погляд кинув батько  
На непроханого гостя,  
Так, пізнавши Гаявату,

Швидко встав він і привітно  
Запросив увійти в господу.  
"Будь здоровий, Гаявато!" —  
Так озвався старий до його.

Перед дівчиною скинув  
Свою здобич Гаявата,  
Положив свого оленя,  
А вона, піднявши вії,  
Одказала Гаяваті  
І ласкаво, і привітно:  
"Будь здоровий, Гаявато!"

Із оленьчої шкіри  
Був у їх вігвам просторий,  
Чисто прибраний і пишний,  
І дакотськими богами  
Розмальований мистецьки.  
Не згинався Гаявата  
Під високими дверима,  
Ледве він торкнувся запонок  
Головою в чорних перах.

І, покинувши роботу,  
Встала з місця Міннегага,  
Щоб обідати подати  
Та сходить по свіжу воду.  
І в мисках усяку страву,  
А в кірцях холодну воду  
Подавала Міннегага.  
Потім сіла і уважно  
Стала слухати розмову,  
А сама — ані словечка,  
Ні словечка не сказала!

Мов крізь сон вона почула  
Із розмови Гаявати  
Про якусь стару Нокоміс,  
Що виховувала гостя,  
Про його коханих друзів,

Про достатки та розкоші  
На землі Оджибусів,  
У долинах тихомирних.

"Після довгих літ розради,  
Довгих літ боїв кривавих,  
Тихо, любо стало в селах  
Оджибусів і Дакотів".  
Так докінчив Гаявата  
І додав поволі тихо:  
"Щоб зміцнити мир і спокій,  
Закріпить навіки приязнь,  
Ти віддай дочку за мене,  
Ти пусти її зо мною  
В сторону Оджибусів".

І схилився старий в задумі...  
І раніше, ніж сказати,  
Запалив він мовчки люльку,  
Подививсь на Міннегагу,  
Подививсь на гостя згорда  
І сказав йому поважно:  
"Се вже воля Міннегаги,—  
Як сама вона захоче".

Засоромилась красуня  
І ще краща, ще миліша  
Стала в соромі дівочім.  
Сіла поруч Гаявати,

Нахилилась і озвалась,  
Червоніючи, озвалась:  
"Молодий! Піду з тобою!"

Так сказала Міннегага,  
Так посватавсь Гаявата,  
Взяв собі красуню жінку  
З сторони Дакотів диких.

Із вігваму побіч неї  
Він пішов в країну рідну  
По лісах і по долинах.  
Йшли вони рука за руку,  
Залишаючи самотнім  
Батька сивого в вігвамі,  
Залишаючи потоки,  
Водоспади Міннегаги,  
Що їм здалека шуміли:  
"На все добре, Гаягато!"

А старий, як попрощався,  
Сів на сонці на порозі  
За роботою своєю  
І гадав: "Такі-то дочки!  
Любиш, пестиш їх, шкодуєш,  
А дождешся допомоги —  
Зирк! — вже парубок приходить,  
По селу блука чужинець,  
Дзвінко грає на сопілці  
Та з дівчатами воркує:  
Де, мовляв, із вас найкраща,—  
І сумуй, самотній батьку!"

Ой і весело ж ішлося їм  
Через гори та долини,

Через гори, через кручі  
Серед тиші лісової!  
Швидко час минав в дорозі,  
Хоч і тихо Гаявата  
Йшов тепер для Міннегаги,  
Боячись, щоб не стомилась.

На руках по кручах ніжно  
Ніс він дівчину-красуню,  
І здавалась легким пухом  
Ся поклажа Гаяваті.  
В нетрях лісу, під гілками  
Прокладав для неї стежку,  
Напинав намет їй на ніч,  
Готував їй з листу ліжко  
І запалював багаття  
Із сухих соснових шишок.

Вітерці, що вічно бродять  
По лісах і по долинах,  
Шелестіли поруч з ними.  
Зорі-очі вартували  
Тихий сон їх в темні ночі.  
Білка з дуба із-за гілки  
Пильно стежила за ними,  
А Вабассо, білий трусик,  
Швидко вбік тікав із стежки  
І, на задні лапки ставши,  
Із нори дивився потай  
І з цікавістю, і з жахом.

Ох і весело ж ішлося їм!  
Щебетали і співали  
їм пташки пісні про щастя;  
Щебетав Овейса синій:

"Ти щасливий, Гаявато,  
Поруч з жінкою такою!"  
Щебетав, кричав Опечі:  
"Ти щаслива, Міннегаго,  
Поруч з мудрим чоловіком!"  
Крізь гілля дерев зелених

Ясно сонце усміхалось  
І казало їм: "О діти,  
Злість — пільма, любов же — світло.  
Єсть в житті і те, і друге!  
Ви любовію керуйте!"  
Місяць з неба покотився,  
Зазирнув в курінь, наповнив  
Сутінь сяєвом таємним  
І сказав їм: "Діти, діти!  
Ніч — спокійна, день — турботний;  
Жінка вік іде покірна  
З чоловіком властолюбним,—  
Май терпіння, Міннегаго!"

Так вони дійшли додому,  
Так вернувся Гаявата  
Із далекої дороги,  
З сторони Дакотів диких,  
З сторони жінок вродливих  
З Міннегагою-красою.  
І вона була в вігвамі  
Його вогником вечірнім,  
Сяйвом місяця ясного,  
Світлим сонцем для народу.

XI

ВЕСІЛЛЯ ГАЯВАТИ

А тепер я заспіваю,  
Заспіваю вам про танці  
Єнадізі По-Пок-Ківіс;  
Як музика Чайбаябос,  
Чарівний співак-музика,  
Всіх захоплював піснями,  
Як невтомний оповідач,  
Говорити майстер — Ягу,  
На весіллі розійшовся,  
Щоб бенкет живіш проходив,  
Щоб часу не помічалось,  
Щоб було не нудно гостям.

І Нокоміс для онука  
Пишно справила весілля!  
Білі келихи із липи,  
Дорогі ложки із рогу,

Поліровані майстрами,  
На столі Нокоміс сяли.  
По вербовій гілці баба  
Скрізь послала по сусідах,  
Щоб усіх їх запросити  
На весілля урочисте.  
І посходились сусіди  
В барвних строях<sup>1</sup>, всі в намистах,  
В косах з перами ясними,  
І на всіх були убрання  
Хутрянні і найдорожчі.

Спочатку на тім весіллі  
Спичака і щуку їли,  
Потім пімікан товчений  
І смачний бізона мозок,  
Горб бика і лані м'ясо'

їли з жовтими коржами  
Із товченого маїсу.  
Та привітний Гаявата,  
Міннегага і Нокоміс  
Не сиділи, а стояли,  
Мовчки дбали, піклувались,  
Частували на бенкеті.

А коли обід скінчився,  
Всім заходлива Нокоміс  
Із мішка із хутра видри  
Кам'яні люльки набила

\* У барвистім одязі.

Тютюном південним, добрим,  
З духовитою травою  
Та з корою лоз червоних.

А набивши, проказала:  
"Протанцюй нам, По-Пок-Ківіс,  
Жебрака веселий танець,  
Щоб живіш бенкет проходив,  
Щоб часу не помічалось,  
Щоб було не нудно гостям!"

Глянув красень По-Пок-Ківіс,  
Безтурботний Єнадізі,  
Всім відомий забіяка  
І паливода веселий;  
Глянув він і встав готовий.  
Зграбний був він танцюриста!  
Сам розважиться й розважить,

Що ж до вигадок усяких —  
Годі рівного шукати!

На селі давно на його  
Вже махнули всі рукою:  
Е, мовляв, ледащо, картник!..  
Але прізвиська і посміх  
Пролітали мимо його:  
Що вони, коли він красень  
І жінки від його в'януть!

Він стояв в убранні білім  
Із оленьчої шкури,  
Горностаями обшитім,

Обгаптованім мистецьки,  
Вкритім Вампумом розкішним;  
В головній його оздобі  
Лебединий пух гойдався,  
На козлових мокасінах  
Красувались голки, бісер  
І хвости лисиць на п'ятах.  
А в руках тримав він люльку  
І вахляр<sup>1</sup> тримав великий.

Фарби синя і червона,  
Золота, кармазинова  
На його обличчі сяли,  
В коси, вимащені маслом,  
В коси з проділом жіночим  
З духовитих трав і листя  
Були вплетені гірлянди.  
Так убрався Єнадізі,  
Ось який підвівся з місця,  
Встав при звуках пісні, бубна

І сопілки голосної  
І почав свій дивний танець.

Спочатку пройшовсь поважно  
Між деревами рясними,  
То на сонці, то під тінню  
Тихо, м'яко, як пантера.  
Потім швидше все і швидше  
Закрутився, завертівся,

Круг вігваму став скакати  
Через голови присутніх  
Так, що вітер, пил і листя  
Разом з ним кружлялись стали.

Потім вдовж по Гітчі-Гюмі,  
По піщанім надбережжю,  
Як шалений, він понісся,  
Вибиваючи завзято  
Мокасинами об землю;  
Вітер бурею зробився,  
Засвистів пісок летючий,  
Наче курява в пустелі...  
І покрилось надбережжя  
Бугирями Него-Воджу.

Так веселий По-Пок-Ківіс  
Танець Вбогого танцює!  
А скінчивши, повернувся  
На бенкет і сів з гостями,  
Сів, всміхаючись, спокійно  
З вахлярем своїм великим.

Потім друга Гаявати  
Чайбаябоса прохали:  
"Заспівай нам свою пісню,  
Пісню ніжну і жагучу,  
Щоб живіш бенкет проходив,  
Щоб часу не помічалось,  
Щоб було не нудно гостям!"

1 Буграми.

І прекрасний Чайбаябос —  
Сам схвильований до краю —  
Заспівав їм дивну пісню,  
Пісню ніжну і жагучу.  
І коли співав, натхненний,  
Все дививсь на Гаявату,  
Все дививсь на Міннегагу.

"Оневе! Прокинься, рідна!  
Ти, дикунко — квітку лісу!  
Ти, лугів зелених пташко,  
Дика пташко-щебетухо!

Ніжний, лагідний твій погляд,  
Наче тихий погляд сарни,  
Наче роси для лілеї  
В час вечірній у долині.

А твоє дихання, пташко,  
Наче пахощі уранці,  
Наче подих квітів ніжних,  
Подих в Місяць Листопаду.  
Чи не лину я всім серцем  
До улюбленої серця,

Як до сонця лине пагін  
В світлі, тихі ночі Квітня?

Оневе! Тріпоче серце  
І, захоплене, співає,  
Як шумлять, співають віти  
В світлий місяць, Місяць Червень.

А коли ти засумуєш,—  
І моє темніє серце,  
Наче річка, коли хмари  
Кинуть чорну тінь на неї.

А коли ти усміхнешся,  
Серце знов тремтить і сяє,  
Як блищать під сонцем хвилі,  
Коли вітер з ними грає.

Хай всміхаються і сяють  
Небеса, земля і води,  
Як не можу усміхатись,  
Коли милої не бачу.

Я з тобою, пташко! Глянь же,  
Кров схвильованого серця! —  
Я стою. Прокинься, рідна!  
Оневе! Прокинься, рідна!"

Так співав їм Чайбаябос  
Пісню ніжну і жагучу,  
А старий хвастливий Ягу,  
Оповідач надзвичайний,  
Слухав з заздрістю німою.  
Але потім він по рухах,

По очах і по усмішках  
Ясно вгледів, що чекають  
Усі гості нетерпляче  
І його байок веселих,  
І його казок брехливих.

Був хвастун великий Ягу!  
В найцікавіших пригодах,  
В найстрашніших підприємствах  
Завжди був героєм Ягу:  
Він не чув про їх, а завжди  
Бачив власними очима!

Коли тільки Ягу слухать,  
Коли тільки Ягу вірить,  
То ніде ніхто із лука  
Не стріляє краще Ягу,  
Не вбиває стільки ланей  
І не ловить стільки риби  
Та річних бобрів у пастку.  
Хто проворніший від його?  
Хто від його краще плава?  
Поринає в воду глибше?  
Хто набачивсь більше дива  
І сходив такого світу?  
Ну, звичайно, хто,— се Ягу,  
Дивовижний оповідач.

Слово Ягу стало жартом  
І прислів'ям у народу,  
І коли хвастун-мисливець  
Говорив щось неподібне,  
Чи вояк, вернувшись з бою,  
Вже заносився занадто,

Всі кричали: "Ось і Ягу!  
Ягу маємо нового!"

Для хлоп'ятка Гаявати  
Люльку жилами оленя  
Хто зв'язав з кори із липи?

Ну, звичайно, хто,— се Ягу.  
Ягу се йому пізніше  
Показав, як слід робити  
Лука з ясеня тугого,  
А з сучків дубових — стріли.  
Отакий-то був той Ягу,  
Той старий брехливий Ягу,  
Оповідач дивовижний!

І озвалася Нокоміс:  
"Розкажи нам, добрий Ягу,  
Найдивнішу казку-байку,  
Щоб бенкет живіш проходив,  
Щоб часу не помічалось,  
Щоб було не нудно гостям!"

Відповів негайно Ягу:  
"Ви почуєте сьогодні  
Чарівне оповідання  
Про Оссео. Із Зорі він,  
Із Вечірньої зійшов він".

XII

СИН ЗОРІ ВЕЧІРНЬОЇ

Чи не сонце то заходить  
Понад водами ясними?  
Чи то ранений фламінго  
Тихо плаває, літає  
І кривавить хвилі кров'ю,  
Що спадає тихо з пір'я  
І наповнює повітря  
Дивним блиском крил червоних?

Так, то сонце потопає,  
Потопає в Гітчі-Гюмі,  
Небеса горять в пожежі,  
І в огні палають води!  
Ні, то плаває фламінго,  
Поринаючи у хвилі,  
До небес простяг він крила  
І оббризкав хвилі кров'ю.

Вдалині Зоря Вечірня  
Грає в сяєві тремтячим  
І у млі висить над морем.  
Ні! То сяє так на грудях  
У Життя Владики Вампум,  
То великий Дух проходить  
Понад заходом червоним.

Довго в захваті дивився  
На червоний захід Ягу;  
Раптом крикнув: "Подивіться  
На тремтячий синій вогник,  
На Зорю Вечірню гляньте!  
Ви почуєте сьогодні  
Про Оссео Чародія,  
Що зійшов колись з Венери.

В предковічні сиві роки,  
В час, коли ще до людини  
Було ближче синє небо  
І самі боги приступніш,  
Жив на Півночі мисливець,  
Жив з красунями дочками.  
Десять їх було у його,  
Як лоза, гнучких, вродливих.  
Та найкраща поміж ними  
Овіні була, найменша.

Вийшли всі дівчата заміж,  
Одружились з вояками,  
Овіні одна не швидко  
Молодого обібрала.  
Мовчазна, сумна, сувора  
І свавільно-вередлива

Овіні була — і довго  
Молодих, що залицялись,  
Проганяла з глузуванням.  
А сама взяла та й вийшла  
За убогого Оссео.  
Вічно кашляв він, як білка,  
Був старий, гидкий і хворий.

Але серце у Оссео  
Молоде було, прекрасне!  
Він зійшов з Зорі Венери,  
Він був син Зорі палкої,  
Син Зорі жаги й кохання!  
І огонь її, і чари,  
Променистий блиск і врода —  
Все таїлось в його грудях,  
В його голосі блищало!

Молоді, чиїм коханням  
Овіні погордувала,  
Єнадізі в пишних перах,  
В дивнім Вампумі пишались,  
Насміхалися над нею;  
Та вона їм так сказала:  
"Що для мене ваші барви,  
Ваші Вампуми і пера,  
І знущання сороміцькі,  
Як щаслива я з Оссео?!"

Раз увечері, в негоду  
Йшли веселою юрбою  
На веселе свято сестри,  
На бенкет з чоловіками;  
Тихо з жінкою Оссео

Йшов за ними у задумі.  
Жартували всі, сміялись,  
А вони удвох мовчали.

Вдалечінь дививсь Оссео,  
Вдалечінь дививсь на Захід,  
Од ста вав, дививсь з благанням  
На Зорю жаги й кохання,  
На її тремтяче сяйво,  
На її сріблястий вогник.  
І почули усі сестри,  
Як сказав Оссео тихо:  
"Ах, шовен-немешин, Ноза —  
Зглянься, змилуйся, мій батьку!"

"Чула ти,— старша сказала,—  
В батька він чогось прохає.  
Справді шкода, що старенький

Не спіткнеться на дорозі,  
Голови собі не зверне!"  
І сміялись сестри злісно  
Сороміцьким диким сміхом.

По дорозі, в нетрях лісу  
Дуб лежав, що згинув в бурю,  
Дуб лежав, покритий мохом,  
Трухлий велетень колишній,  
Почорнілий і дуплястий.  
Як наткнувся на дуб Оссео,  
Крикнув жалісно, і раптом  
Він скакнув в дупло, як в яму.  
І старим, гидким, безсилим  
Він упав в дупло, а вийшов  
Юнаком струнким, високим,  
Молодим, вродливим, дужим!

Так вернулись до Оссео  
Його молодість і врода.  
Та,— ой леле! — в ту ж хвилину  
З Овіні зробилось лихо:  
Стала бабою старою,  
Нагло згорбилась, зігнулась  
І пішла, узявши костур.  
І сміялися всі з неї  
Сороміцьким диким сміхом.

Та Оссео не сміявся,  
Овіні він не покинув,  
Ніжно взяв її за руку,  
Схудлу руку, темну, в зморшках,  
Як дубовий лист зимою.  
Звав коханою своєю,  
Милим другом, Нінімуша,

На бенкет прийшов із нею,  
Сів в вігвамі за вечерю.

У задумі на бенкеті  
Увесь час сидів Оссео.  
Всі сміялись, жартували,  
Сумував один Оссео.  
Не торкнувся він до страви,  
Не сказав ні з ким ні слова  
І не чув розмов веселих.  
Все, засмучений, дивився  
То на Овіні, то вгору,  
На ясні далекі зорі.

І пронісся тихий шепіт,  
І почувся тихий голос  
Із небесної пустелі,  
Від далеких зір небесних

Мелодійно, тихо, ніжно.  
Говорив він: "О Оссео!

О улюблений мій сину,  
Заворожений, ти довго  
Йшов і ніс вагу недолі,  
Та розвіяні ті чари,  
Встань і йди до мене, сину!

Покуштуй сих страв чудесних,  
Покуштуй благословенних,  
Що стоять перед тобою;  
В них таємна, дивна сила:  
Покуштуй і станеш духом;  
Казани, миски в хвилину

Стануть іншими у тебе.  
Казани засяють сріблом,  
А миски, як Вампум, стануть,  
Будуть всі огнем горіти,  
Блиском мушлів пурпурових.

І спаде з жінок прокляття  
І тяжке ярмо роботи,

Всі обернуться на птахів,  
Світом зоряним засяють,  
Золотим промінням сонця  
На хмарках вечірніх, ніжних".

Так сказав небесний голос,  
Та його слова таємні  
Зрозумів один Оссео.  
Всім же іншим він здавався  
Журним співом Вавонейси,  
Здався він пташиним співом  
У далеких нетрях лісу.

Коли враз уся оселя  
Захиталась, затремтіла,  
І угледіли всі гості,  
Що підносяться в повітря,  
В небеса, до зір далеких.  
У пільмі гіллястих сосон  
Плив вігвам кудись угору.  
А в вігвам увесь посуд  
Зблищав і загорівся,  
Казани звичайні з глини  
Раптом срібними зробились,  
Мов дроти великі срібні,—  
Стали жердки у вігвам,

В сьайві зорянім засяли.  
А його покрівля проста —  
Мов жуків блискучих крила.

Навкруги Оссео глянув  
І угледів, що і гості  
Обернулись в різних птахів.  
Тут були шпаки з дроздами,  
Тут були сороки, сойки,  
Всі стрибали і літали,  
Чепурились і співали,  
Вихвалялись блиском пір'я  
І хвостами-вихлярами.

Овіні одна осталась  
Тільки бабою старою  
І смутна сиділа мовчки,  
Але, глянувши угору,  
Закричав Оссео з болем,  
Закричав він, як раніше  
Над старим дуплястим дубом.  
І вернулись знов до неї

Молоді літа і врода,  
Все її старе убрання  
Стало хутром горностая  
І пером блискучим — костур.  
Так, пером блискучим, срібним

Знов вігвам понісся вгору,  
І поплив в прозорих хмарах  
По небеснім океані,  
І зустрів Зорю Вечірню,  
І спустивсь на неї тихо,  
Як сніжинка на сніжинку,

Як листок на хвилі річки,  
Як пушок біленький в воду.

Там з усмішкою привіту  
їх зустрів Оссео батько,  
Дід з ясным, спокійним зором  
Вийшов їм назустріч, сивий,  
І сказав: "Повісь, Оссео,  
Клітку з птахами своїми,  
Так, повісь її у мене  
У вігвамі над дверима".

І прип'яв Оссео клітку,  
З Овіні пішов в господу,  
І тоді Оссео батько,  
Володар Зорі ясної,  
їм сказав: "О мій Оссео,  
Я почув твої благання  
І вернув тобі, Оссео,  
Знову молодість з красою,  
А гостей зробив за жарти  
Різноперими пташками,  
Обернув їх за знущання.

Не зумів ніхто між ними  
Полюбити в грудях старця,  
В тому вбогому каліці  
Серця доброго Оссео,  
Серця вічно молодого.  
Овіні одна зуміла  
Полюбить тебе, Оссео!

Там, на зірочці маленькій,  
Що блищить від нас ліворуч  
Ворожбит живе Вебіно,

Дух і заздрості, і злості.  
Обернув тебе він в старця.  
Бійся променів Вебіно,  
Бо в них єсть таємна сила,  
Бо вони Вебіно стріли".

Довго в згоді, любо-мило  
На Зорі Вечірній тихій  
З рідним батьком жив Оссео  
Довго в клітці над вігвамом  
Щебетали і літали  
На кілочках срібних птахи.

А дружина молодая  
Принесла Оссео сина,  
В матір вийшов він красою,  
А будовою у батька.

Хлопчик вгору ріс помалу,  
І йому для втіхи батько  
Змайстрував малого лука,  
Одчинив велику клітку  
І пустив пташок на волю,  
Щоб хлоп'ятко постріляло  
І забавилося трошки.

І пташки вгорі кружляли,  
Заливалися піснями  
То про волю, то про щастя,  
І блищало блиском пір'я.  
Та напружив хлопчик лука  
І пустив стрілу із нього,  
І малий мисливець влучив!..  
І упала з гілки пташка

В барвнім пір'ячку на землю,  
В серце ранена смертельно.

Але диво! Вже не пташку  
Бачить він перед собою,  
Ні, а дівчину-красуню,  
В серце ранену стрілою.

Ледве кров її упала  
І торкнулася планети,  
Як розвіялися чари,  
І стрілець, юнак відважний,  
Враз почув, що хтось-могутні  
Вниз згори його спускає  
На ясне Велике Море,  
На якийсь зелений острів.

А за ним блискучим роєм  
Птахи падали, летіли,  
Як в осінній час у лісі  
Листя падає на землю.  
А за птахами спустився  
І вігвам з блискучим дахом  
На великих срібних кроквах.  
І приніс вігвам Оссео,  
Овіні приніс з собою.

Знов тут птахи обернулись  
І вернули людський образ,  
Але зросту не вернули,  
Всі пігмеями остались,  
Так, пігмеями — Пок-Веджис.  
І на острові скелястім  
Ще танки вони і досі

Водять літніми ночами  
Під Вечірньою Зорею.

О, се їх палац блискучий  
Видко в тихий літній вечір;  
Часто з берега рибалки  
Чують їх веселий гомін  
І танки веселі бачать".

Доказавши дивну казку,  
Чарівне оповідання,  
Всіх гостей оглянув Ягу  
І з промовою звернувся:  
"Єсть високі, чисті душі,  
Єсть на світі дивні люде,  
І я знав таких немало,  
Зубоскали з них сміються  
І глузують, нерозумні,—  
Я б порадив зубоскалам  
Про Оссео пригадати".

Гості слухали уважно  
Чарівне оповідання,  
Оповідача хвалили  
І питались: "Чи не ми се,  
І дядьки, й тітки — пігмеї,  
А Оссео вбогий — Ягу?"

Потім знову Чайбаябос  
їм співав жагучу пісню,  
Він співав їм про кохання  
Пісню дівчини сумної,  
Що нудилась, що журилась  
За Алгонкіном, за милим.

"Горе, горе, як про його,  
Про коханого згадаю,  
Все журюсь за ним, нудьгую  
За Алгонкіном, за милим.

Ах, коли ми розлучились,  
Дав мені він білий Вампум,  
Дав мені на спомин Вампум,  
Мій коханий, мій Алгонкін!

"Я піду, піду з тобою  
У твою країну рідну.  
О, дозволь",— прошепотів він,  
Мій улюблений Алгонкін!

"Ох, далеко край мій рідний,—  
Я йому на те сказала.—  
Ах, далеко край далекий,  
Мій улюблений Алгонкін!"

Обернувшись, я зітхала  
І дивилася на його,  
І в мої дививсь він очі,  
Мій коханий, мій Алгонкін!

Він стояв один, самотній,  
Під плакучою вербою,  
Що губила сльози в воду,  
Мій улюблений Алгонкін!

Горе, горе, як про його,  
Про коханого згадаю:  
Все журюсь за ним, нудьгую,  
За Алгонкіном, за милим!"

Так отак весілля грали,  
Так присутніх забавляли:  
По-Пок-Ківіс — дивним танцем,  
Ягу — казкою-красою,  
Чайбаябос — ніжним співом.  
Стихла пісня — край і святу.  
Розійшлись з весілля гості,  
З Гаяватою щасливим  
Залишили Міннегагу  
Під серпанком темним ночі.

### XIII

#### БЛАГОСЛОВЕННЯ ЛАНІВ

Вихваляй, виспівуй, пісне,  
І лунай про Гаявату,  
Про щасливі дні спокою,  
Дні веселі, безтурботні  
На землі Оджибуеїв,  
Про Мондамін таємничий,  
Про ланів благословення!

І закинута сокира,  
І захований у землю  
Вже навіки томагаук.  
Замирилися народи,  
І забуті гасла бою.  
Тихо міг тепер мисливець  
Майструвать пірогу білу,  
На бобрів лабети ставить  
І ловить сітками рибу.

Тихо й жінка працювала,  
Гнала сік солодкий з клену,  
Дикий рис збирала в лузі  
І вичинювала шкури.

Навкруги осель щасливих  
Зеленіли пишно ниви,  
Виростав стрункий Мондамін  
В глянсуватих довгих перах,  
У м'яких, злотистих косах.  
Се жінки весною рано  
Обробляли горні ниви  
І ховали в землю маїс  
На своїх ланах родючих.  
А коли минало літо,  
Жовтий плащ зривали з його,  
Обривали коси, пір'я,  
Як учив їх Гаявата.

Раз, коли сівба кінчалась,  
Обережний і обачний,  
Завжди мудрий Гаявата  
Так сказав до Міннегаги:  
"Мушиш ти вночі сьогодні  
Дать ланам благословення.  
Чарівним ти мушиш колом  
Обвести свої посіви,  
Щоб ніщо їх не псувало,  
Не могло до їх торкнутись.

Ти вночі, коли все тихо,  
В час, коли все млою вкрито,  
В час, коли Дух Сну, Непавін,  
Зачиняє всі вігвами,  
І ніхто не чує вухом,

І ніхто не бачить оком,—  
З ліжка встань, зніми убрання  
Все зніми убрання з себе,  
Обійди свої посіви,  
Обійди всі ниви округ,  
Тільки косами прикрита,  
Тільки млою ночі вкрита.

І жнива багатші будуть:  
Від слідів твоїх на ниві  
Залишиться дивне коло,  
І тоді ні ржа, ні черви,  
Ні тарантул, Соббікаші,  
Ні могучий Ве-мок-квана —  
Цар гусениць волохатий,  
Ані бабки — Куо-ніші,  
Ані коник — Па-пок-кіна  
Вже ніколи не перейдуть  
Чарівне, заляте коло".

Так сказав їй Гаявата,  
А ворон голодних зграя,  
Хижий Кагагі, Цар-Ворон  
І його ватага чорна  
Спочивали на деревах  
І сміялись так, що сосни  
Колихалися від сміху,  
Від зловіщого їх сміху,  
З Гаяватиної мови.  
"Ах ти ж, змовнику! Мудрію!"  
Реготала чорна зграя.

Ось і ніч німа упала  
Над полями, над лісами.  
Ось і журний Вавонейса

Заспівав в пільмі самотньо,  
Зачинив Дух Сну, Непавін,  
Двері кожного вігваму.  
І в темноті Міннегага  
Підвелася мовчки з ліжка,  
Все зняла убрання з себе  
І, обкутана пільмою,  
Без тривоги і вагання  
Обійшла свої посіви  
І навколо обвела їх  
Чарівним, залятим колом.

Тільки Північ і дивилась  
На її красу в темноті,  
Тільки журний Вавонейса  
Чув її дихання тихе  
І тремтіння ніжне серця.  
Ніч киреєю своєю  
її щільно обгорнула,  
Щоб ніхто не міг чванливо  
Кинуть: "Бачив я красуню!"

Тільки стало розсвітати,  
Як здобичників ватагу  
Кагагі, Цар-Ворон, скликав,  
Всіх дроздів, ворон і сойок,  
Що кричали на деревах,  
І відважно лет направив  
На зеленую могилу,  
Де спокійно спав Мондамін.

"Ми Мондаміна дістанем  
Із його тісної ями! —  
Говорила чорна згряя.—

Що для нас сліди таємні,  
Що для нас заляте коло,  
Що зробила Міннегага!"

Та розумний Гаявата  
Наперед про все подумав,  
Чув він добре, як знущались  
Над його словами птахи.  
"Ко! Мій приятель,— сказав він,  
Ко! Мій Кагаїї, Цар-Круку!  
Ти з ватагою своєю  
Ще не раз мене згадаєш!"

Рано-вранці він прокинувся  
І для чорної ватаги  
Ниву всю укрит сітками,  
Сам же ліг в гаю сосновім  
І із засідки терпляче  
Став чекати-підглядати  
Всіх дроздів, ворон і сойок.

Швидко птахами все поле  
Зарябіло і укрилось.  
З криком, галасом безладним  
На лани упала згряя  
І взялася за роботу.

Та, не дивлячись на знання,  
Обережність і лукавство,  
Знання хитрощів ворожих,—  
Не помітила, що близько  
Смерть страшна її чекає,  
І в тенетах Гаявати  
Несподівано забила.

Грізно встав тоді він з місця,  
Грізно з засіди він вийшов,  
І від жаху затремтіли  
Найхоробріші із бранців.  
Став він нищити без жалю  
їх направо і наліво,  
І десятками їх трупи  
На тичках високих вішав,  
На межі заклятій вішав,  
Щоб жахались його помсти.

Тільки Кагагі — Цар-Ворон,  
Цар розбійницької банди,  
Не зазнав страшної кари  
І заручником лишився.  
І із бересту вірьовка,  
Бойова вірьовка, бранця  
Міцно, міцно прив'язала  
До вігваму Гаявати.

"Кагагі, тебе,— озвався  
Гаявата,— як привідця,  
Як отамана ватаги,  
Що мене пограбувала,  
Я заручником покину:  
Запорукою ти будеш,  
Що вона не прийде більше".

І лишився чорний бранець  
Над вігвамом Гаявати.  
Люто хмурився Цар-Ворон  
В сяйві вранішнього сонця,  
Дико крякав він з досади,

Ляскав крилами безсило,  
Марно рвавсь на вільну волю  
І даремно кликав друзів.

Літо йшло, і Шавондазі  
Посилав в палких зітханнях  
З Півдня теплого на Північ  
Дивну ніжність поцілунків.  
Ріс і стиг на сонці маїс,  
І у всій красі блискучій  
Він нарешті став на ниві,  
Він прибравсь в кетяги, в пір'я,  
В різнобарвні, пишні строї,  
А його ясні початки  
Налились солодким соком,  
Заблищали з-під покровів,  
З-під розірваних, посохлих.

І Нокоміс стародавня  
Так сказала Міннегазі:  
"Ось і Місяць Листопаду!  
Дикий рис уже зібрали,  
І достиг нарешті маїс.  
Час уже іти на ниви  
І з Мондаміном боротись,  
Зняти з нього жовті строї,  
Зняти кетяги і пір'я".

Зараз вийшла Міннегага,  
Вийшла весело з вігваму  
З стародавньою Нокоміс.  
Зараз скликала жіноцтво,  
Молодь скликала до себе,  
Щоб збирать достиглий маїс,  
Щоб лущить його початки.

В холодку під дахом сосон,  
На м'якій траві узлісся  
Вояки, діди сиділи  
І люльки палили мовчки,  
І, втішаючись, дивились  
На жінок, на жваву молодь,  
На веселу їх роботу.  
Мовчки слухали уважно  
їх пісні, розмови, крики.  
Як Опечі на вігвамі,  
Щебетали скрізь дівчата,  
Як сороки, скрекотали  
І сміялися, як сойки.

А як дівчині щасливій  
Попадався дуже стиглий,  
Пурпуровий весь початок,  
"Нешка! — всі кричали разом.—  
Ти за красеня, щаслива,  
Мабуть, швидко вийдеш заміж!"  
"Уг!" — всі влад старі казали,  
"Уг!" — з-під сосон озивались.

А як часом кому-небудь  
Попадавсь кривий початок,  
Вкритий ржею і зів'ялий,  
Всі сміялися, співали,  
Йшли, зігнувшись, шкутильгали,  
Мов дідок старий, горбатий,  
Йшли і голосно співали:  
"Вагемін, злодюжка степу,  
Пемосед, грабіжник ночі!"

І дзвеніло поле сміхом;  
А на даху Гаявати

Крякав Кагагі, Цар-Ворон,  
Бився в лютості безсилій,  
І на всіх суміжних соснах,  
Не стихаючи, лунали  
Крики чорної ватаги.  
"Уг!" — всі влад старі казали,  
"Уг!" — з-під сосон озивались.

#### XIV

##### Письмо

"Подивися, як проходить,  
Як усе в житті зникає!..  
Забувається переказ,  
Гине лицарська слава,  
В'яне цвіт знання й мистецтва  
Мудрих Мідів і Вебінів,  
Забуваються з літами  
Навіть дивні сни-видіння,  
Мрії віщих Джосакідів.

Про людей великих слава  
Умирає разом з ними.  
Мудрість наших днів зникає,  
Не дійшовши до нащадків,  
Що мовчать в пітьмі великій  
Днів майбутніх, днів таємних.

На могилах наших предків  
Ні ознаки, ні рисунків...  
Хто в могилах, ми не знаєм,  
Знаєм тільки — наші предки.  
А який їх рід і плем'я,

А який їх давній Тотем,—  
Хто — Орел, Ведмідь? Не знаєм.  
Знаєм тільки — "наші предки!".

Часом ми, удвох зустрівшись,  
Ведемо свої розмови,  
Розлучившись, наші тайни  
Доручаєм тим, яких ми  
Посилаємо до себе.  
Посланці ж як перекажуть,  
То виходить зовсім інше,  
І всім тайна вже відома".

Так сказав колись до себе  
Гаявата, коли думав  
Про народ, про край свій рідний  
В темних пущах, в нетрях лісу.

Він дістав з торбинки фарби,  
Різнобарвні вийняв фарби,  
І на бересті багато  
Він накреслив дивних знаків  
І фігур якихсь таємних.  
І ті знаки виявляли  
Всі слова і наші думи.

Як яйце, мій Гаявата  
Гітчі-Маніто накреслив;  
На яйці на тому цяти.  
Темні цяти означали

Всі чотири вітри неба.  
"В світі скрізь Життя Владика",  
Визначав сей давній символ.

Мітчі-Маніто могутий,  
Володар всіх Духів Злості,  
Був накреслений з ним поруч,  
Як великий змій, Кінебік.  
"Хоч плазує Дух сей Злості,  
Та меткий він і лукавий",—  
Визначав сей другий символ.  
Знак життя — се білий обід,  
Гасло смерті — чорний обід.  
Далі йшли рисунки-знаки  
Неба, Місяця і Сонця,  
Вод, лісів і гір високих,  
І усіх істот, що землю,  
Землю й води заселяють.

Рівну лінію провів він —  
Се земля широка. Обрій.  
Для небес — дугу над нею,  
Далі він поставив цяти  
Зліва, справа і над ними:  
Гасла цят: Схід, Захід, Південь.  
Біле поле під дугою  
День блискучий означало.  
Ніч же — зорі в осередку,  
А хвилясті смуги — хмари,  
Дощ, негоду, завірюху.

Слід, що тягся до вігваму,  
Був емблемою запросин,  
Знаком дружнього бенкету,

А криваві дужі руки,  
Грізно підняті угору,—  
Знаком гніву і погрози.

Твір свій мудрий Гаявата  
Показав, скінчивши, людям,  
Розказав про зміст рисунків  
І промовив: "Подивіться!  
На могилах наших предків  
Знаків-символів немає.  
Так підіть і нарисуйте  
Кожний свій домовий символ,  
Давній, прадідівський Тотем,  
Щоб майбутні покоління  
Знаки легко розрізняли".

І на стовпчиках могильних  
Всі тоді нарисували  
Кожний — свій домовий Тотем,  
Кожний — свій родинний символ:  
Журавля, Бобра, Ведмедя,  
Черепашу і Оленя.  
Се показувало людям,  
Що під стовпчиком могильним  
Спочиває предок роду.

А пророки — Джосакіди,  
Характерники — Вебіни,  
Лікарі, стрільці-мисливці —  
Всі багато написали  
Різних знаків і рисунків,  
Різнобарвних і таємних,  
Для своїх великих гімнів:  
Кожний був з глибоким змістом,  
Кожний символом був пісні.

Ось Великий Сотворитель  
Ясно небо все осяяв,  
Ось Великий Змій, Кінебік,

Вгору звів кривавий гребінь,  
В'ється й дивиться на небо.  
Поруч з бабою — високий  
Журавель, Орел і Пугач.  
Ось покарані проходять  
Без голів по небу люде,  
Вояків могучих трупи —  
Кожний пройнятий стрілою.  
Ось знялися грізно вгору  
Руки смерті в плямах крові,  
І могили, і герої,  
Що в обійми захопили  
Небеса і землю разом.

Ось такі були рисунки  
На корі і білій шкірі.  
Гімни бою, полювання,  
Чарівництва і лічіння —  
Все рисунок власний мало.

Гімн кохання, міць якого  
Дужча чар усіх на світі,  
Дужча ліків і закляття  
І страшніш боїв кривавих,  
Теж не був забутий ними,  
Ось як в символах і знаках  
Виявлявся гімн кохання.

Намальований червоним  
Молодий юнак, музика,

Молодий, палкий, завзятий...  
Зміст такий: "Я маю владу,  
Дивну силу над жінками".

Далі — він співає, грає  
І в руках тримає бубон —  
Означає: "Слухай, слухай,  
Се гримить мій дужий голос!"

Далі — та ж юнацька постать  
Під покрівлею вігваму;  
Зміст такий: "Я буду з нею:  
Для жаги дороги вільні!"

Далі парубок за руку  
Міцно дівчину тримає,  
Міцно стис він любій руку.  
"Все твоє я бачу серце,  
Твій рум'янець соромливий!" —  
Ось про що казав сей символ.

Далі — дівчина на морі,  
На шматку землі у морі...  
Зміст такий сього рисунка:  
"Хай далеко ти, мій милий,  
Хай нас море поділяє,  
Та жаги, мого кохання  
В'ються чари над тобою".

Далі — дівчина заснула,  
А над нею хтось схилився,  
Хтось, закоханий, шепоче:  
"Хоч далеко ти, кохана,  
В Царстві Сну, в Краю Мовчання,  
Але ти мій голос чуєш!"

Ще останній був рисунок:  
Серце в самім осередку

Завороженого кола.

"Вся душа твоя і серце

Розчинилися для мене!" —

Ось про що казав сей символ.

Так в своїх турботах мудрих

За народ свій — Гаявата

Научив його мистецтва,

Мальовництва і письменства,

То на бересті, на шкірі,

То на стовпчиках могильних.

## XV

### ПЛАЧ ГАЯВАТИ

Побратимство Гаявати

З Чайбаябосом прекрасним

І його велика мудрість

Налякали Темних Духів,

І вони зробили вкупі

Проти них лукаву змову.

Обережний Гаявата

Каже другові, бувало:

"Брате! Завжди будь зі мною!

Стережися Темних Духів!"

Та безжурний Чайбаябос

Тільки весело сміявся,

Тільки ніжно усміхався.

"Не турбуйся, брате милий,

Чи ж страшні вони для мене?!"

Говорив він Гаяваті.

Раз, коли Велике Море  
Вже покрила крига синя  
І свистіла завірюха  
В почорнілім листі дуба,  
Обсипала снігом сосни,  
І вони в снігу стояли,  
Мов чийсь вігвами білі,  
Чайбаябос необачний  
Не послухав Гаявати,  
Не злякався лукавих Духів,  
Взяв спокійно лука, лижі  
І пішов на полювання.

Як стріла, олень рогатий  
Вдалечінь летів по морю;  
З вітром, снігом, наче буря,  
Гнавсь відважний Чайбаябос,  
І в захопленні забув він  
Всі поради Гаявати.

А в воді сиділи Духи,  
Чайбаябоса чекали,  
Підломили нишком кригу,  
Затягли співця в безодню,  
Поховали під водою.  
Енктагі, Владика Моря,  
Віроломний бог Дакотів,  
Утопив його і кинув  
У могилу Гітчі-Гюмі.  
І вжахнувся Гаявата —  
І з таким відчаєм крикнув,  
Що від болю, що від жаху  
На лугах вовки завили,

Стрепенулися бізони,  
І луна громів на горах  
Розкотилася: "Бем-вава!"

І в жалобі Гаявата  
Почорнив і лоб, і щоки,  
Плащ на голову накинув,  
І в вігвамі сім аж тижнів  
Він просидів і проплакав,  
І усе казав, і скарживсь:

"Він умер, він згинув, ніжний,  
Незрівнянний, Чайбаябос!  
Він покинув нас навіки,  
Він пішов в той край, де ллються  
Неземні — небесні співи!..  
Чайбаябосе, мій брате!"

І засмучені смереки  
Тихо маяли гілками,  
Тихо віяли смутними  
Над вігвамом Гаявати  
І зітхали, і журились,  
Розважаючи смутного.

І весна прийшла, і довго  
Ждали все гаї зелені —  
Чи не прийде Чайбаябос?  
І зітхали очерети,  
І зітхав з ним Сібовіша.

І Овейса синьоперий  
На деревах все виводив:

"Чайбаябос! Чайбаябос!"  
Він покинув нас навіки!"

І Опечі на вігвамі  
Щебетав, кричав і плакав:  
"Чайбаябос, Чайбаябос!"  
Він покинув нас навіки!"

А у лісі серед ночі  
Розлягався Вавонейси  
Голос журний і скорботний:  
"Чайбаябос! Чайбаябос!"  
Він покинув нас навіки,  
Наш музика незрівнянний!"

І тоді зібрались Міди,  
Джосакіди і Вебіни,  
І, у лісі збудувавши  
Поблизу від Гаявати  
Свій святий Вігвам Таємний,  
Мовчки, тихо і велично  
Всі пішли до Гаявати,  
І взяли мішки з собою —  
Шкури видрові, боброві,  
Шкури, повні трав, коріння  
Від усякої недуги.

І почув їх Гаявата,  
І покинув звати друга,  
Перестав стогнати тяжко.  
Він ні слова не сказав їм,  
Тільки плащ з очей відкинув,  
Змив з обличчя фарби смутку,  
Змив в глибокому мовчанні

І пішов за ними тихо  
До Таємного Вігваму.

Там йому давали пити  
Начаровані настойки  
Із коріння, з трав цілющих:  
Нама-Веск — настойку з м'яти  
І Вебіно-Веск — з свиріпи.  
Там над ним забили в бубни  
І закляття заспівали,  
Заспівали дивну пісню:

"Ось я сам, я сам з тобою,  
Я, Орел могучий, сивий,  
Гей, збирайтесь і вважайте,  
Всі ворони білопері!  
Грім мені допомагає!  
Дух мені допомагає!  
Скрізь їх кликання я чую,  
Голоси їх чую в небі!  
Брате, встань! Одужай, хворий!  
Стань здоровий, Гаявато!"

"Гі-о-га!" — весь гурт озвався,  
"Ве-га-ве!" — весь гурт чудесний.

"Друзі всі мої! Всі змії!  
Слухай — шкіру соколину  
Потрощу над головою!  
Манг, норець... тебе уб'ю я,  
Проколю стрілою серце!  
Брате, встань! Одужай, хворий!  
Будь здоровий, Гаявато!"

"Гі-о-га!" — весь гурт озвався,  
"Ве-га-ве!" — весь гурт чудесний.

"Ось я, ось Пророк Великий!  
Говорю — і весь трясеться  
Мій вігвам, Вігвам Таємний!

А іду — і небо гнеться,  
І хвилює підо мною!  
Брате, встань! Одужай, хворий!  
Говори, о Гаявато!"

"Гі-о-га!" — весь гурт озвався,  
"Ве-га-ве!" — весь гурт чудесний.

Потім, трусячи мішками,  
Танцювали танець Мідів  
Круг слабого Гаявати,—  
І схопивсь він, стрепенувся,  
Ізцілився від недуги,  
Від страшного болю-туги.

Як пливе весною крига,  
Пропливали дні журливі.  
Як тікають з неба хмари,  
Розбігались думи чорні.

Далі друга Гаявати  
Чайбаябоса все звали,  
Щоб устав він із могили  
І Велике Море кинув.  
І були остільки дужі  
їх закляття, проклинання,  
Що почув їх Чайбаябос

І в безодні Гітчі-Гюмі.  
Із пісків він встав і слухав  
Звуки бубнів, співи гімнів,  
І не зміг — прийшов на голос  
До самих дверей вігваму.

Там йому в щілину дверну  
Багаття дали у руки  
І владикою назвали

В царстві мертвих, в царстві духів.  
І звеліли, попрощавшись,  
Класти огнища для мертвих  
Для сумної їх ночівлі  
По дорозі в Край Поніма.  
Від села, вігвамів рідних,  
Від близьких і любих серцю,  
По зелених нетрях лісу,  
Як димок, як тінь, як хмарка,  
Плив-відходив Чайбаябос.

Де торкався об дерева,—  
Не гойдалися дерева,  
Де ступав — трава не м'ялась,  
Не шуміла під ногами.  
Так чотири дні і ночі  
Йшов він тихою ходою  
По дорозі всіх покійних.

А коли приходив голод,  
їв суниці — їжу мертвих.  
Через їх журливу річку  
Переправився на дубі,  
І на човні кам'яному

По озерах срібних плив він,  
Доки в Селища Блаженних,

В царство духів, в царство тіней  
Не прибила його хвиля.

По дорозі він багато  
Бачив духів, що згинались  
Під поклажею важкою,  
Під вагою зброї, вбрання  
І важких горшків з харчами,  
Що їм з дому надавали  
На дорогу в Край Поніма.

Гірко скаржилися тіні:  
"Ах, живі на нас навіщо  
Накладають сю тяготу?!  
Краще б голими пішли ми,  
Краще б голод ми терпіли,  
Ніж нести тягар і гнутись,—  
Вкрай нас змучила дорога".

Гаявата ж мій надовго  
Рідний свій вігвам покинув,  
Він на Схід пішов, на Захід  
І народ учив вживати  
Трав цілющих при недугах.  
Так довідалися люде,  
Так уперше всі пізнали  
Дивні тайни лікування.

XVI

ПО-ПОК-KIBIC

А тепер я заспіваю,  
Як вродливий По-Пок-Ківіс  
Баламут і Єнадізі,  
Раз усе село обурив.  
Як він спасся випадково,  
Як тікав від Гаявати  
І який кінець, нарешті,  
Був пригодою і чудом.

Там, де ллється Гітчі-Гюмі,  
Де шумить Велике Море,  
На піщанім Него-Воджу  
Жив вродливий По-Пок-Ківіс.  
На весіллі Гаявати  
Він се так шалено й дико  
Танцював під звуки флейти  
І так в танці розійшовся,

Що лягав пісок шпилями,  
Наче хвилі в Гітчі-Гюмі.  
Занудившись від гулянки,  
Вийшов раз він із вігваму  
І пішов до Ягу прямо,  
До його пішов вігваму,  
Де зібралася вся молодь,  
Щоб казки-байки послухать.

А старий в той час присутніх  
Забавляв оповіданням  
Про Оджиго — про куницю.  
Як вона пробила небо,  
Як вона, на небо злізши,  
Літо випустила з нього,  
Як попереду хотіла  
Досягти сього і видра,

Як борсук з бобром і риссю  
На верхів'я гір спинались,  
Бились головами в небо,  
Били лапами, та небо  
Тільки тріскалось над ними.  
Як відважилась, нарешті,  
І добилась росомаха.

"Ось як плигне росомаха,—  
Говорив сусідам Ягу,—  
Як підскоче, а над нею  
Так все небо і надулось,  
Мов весною крига в річці!  
Як підскоче вона вдруге,  
Небо так і затріщало,  
Наче крига в повідь в річці.  
А підскочила утретє —

На тріски розбила небо  
І мерщій туди! За нею  
І Оджиго за хвилину  
Опинилася на небі".

"Слухай! — крикнув По-Пок-Ківіс  
На порозі у вігвамів,—  
Як казки сі вже обридли!  
Гірше мудрих заповітів  
І науки Гаявати.  
Ми що-небудь зараз краще  
Відшукаєм для розваги!"

Тут розкрив він урочисто  
З шкури вовчої свій кошик  
І із нього вийняв чашу  
І фігури Погасена:

Томагаук, Поггевон,  
Невеличку рибу, КІП),  
Пішаки і дві гадюки,  
Трьох утят і чотири  
Мідних диски, Озавобік.  
І фігури всі, крім дисків,  
Темних зверху, білих знизу,—

Костяні були, блискучі,  
Колір їх червоний зверху,  
Білий знизу, як у дисків.

Він поклав фігури в чашу,  
Потрусив, перемішав їх,  
Потім висипав на землю  
І кричати став, що вийшло:  
"Пішаки усі червоні!  
А змія, Кінебік, стала  
На блискучім міднім диску;  
Разом сто і тридцять вісім!"

Знову все перемішав він,  
Знову все поклав у чашу,  
Потім висипав на землю  
І кричати став, що вийшло:  
"Пішаки упали білим!  
Білим всі лежать гадюки!  
А фігури всі червоним;  
П'ятдесят і вісім разом!"

Так навчав їх По-Пок-Ківіс.  
Так для прикладу він кидав,  
Пояснюючи присутнім,  
Як гуляти в Погасена.

Дев'ять пар очей дивилось  
І цікавістю горіло.

"Ех! Багато грищ, багато  
І важких, і небезпечних  
Бачив я на білім світі! —  
Так сказав нарешті Ягу.—  
Хто зо мною сміє грати,  
Мусить бути занадто спритним!  
Не хвались же, По-Пок-Ківіс!  
Я тебеобграю зараз  
І жорстоко покараю!"

Почалася гра, і дико  
Захопились гості нею.  
І до півночі, до ранку  
Всі: старі діди і молодь —  
На одержу, зброю грали.  
І лукавий По-Пок-Ківіс

Обіграв усіх їх хитро.  
Взяв убрання найдорожчі,  
Бойову найкращу зброю,  
Пояси, намисто, Вампум,  
Взяв люльки, кисети, пір'я.  
Двадцять пар очей горіли,  
Як вовків голодних очі.

І нарешті він промовив:  
"Я товариша шукаю.  
Завжди — дома чи в дорозі —  
Я — один, і Мешінова,  
Помічник мені потрібний,  
Щоб носив за мною люльку.  
Все, що виграв я сьогодні,

Все намисто, Вампум, хутра,  
Всю блискучу зброю, пір'я,  
Все, що виграв, я поставлю  
Ось на красеня на сього".  
А се був юнак високий,  
Молодий, веселий, жвавий,—  
Сирота і небіж Ягу.

Як вогонь блищить у люльці,  
Червоніє під золою,  
Заблищали очі Ягу  
Під похмурими бровами.  
"Уг!" — озвався він сердито,  
"Уг!" — озвалися і гості.

І костистими руками  
Ягу стиснув міцно чашу,  
Вгору високо підкинув —  
І посипались фігури.

І лягли червоним вгору  
Пішаки, качата, змії,  
Озавобіки ж — всі чорним;  
Білим — тільки рибки, Кіго,—  
Всього тільки п'ять упало.

Усміхнувся По-Пок-Ківіс,  
Положив фігури в чашу,  
Спритно їх підкинув вгору  
І розсипав переможно.  
Білим, чорним і червоним  
На землі вони блищали,  
І один пішак між ними  
Встав, як красень По-Пок-Ківіс,  
Встав Інайнівег і свідчить

Те, що каже По-Пок-Ківіс:  
"П'ятдесят! Усе за мною!"

Двадцять пар очей горіли,  
Як вовків голодних очі,  
У ту мить, як По-Пок-Ківіс  
Встав і вийшов із вігваму,  
А за ним і небіж Ягу.  
Хлопець ніс, виносив шкури,  
Пір'я, хутра горностаїв,  
Пояси, люльки і зброю,  
Все, що виграв По-Пок-Ківіс.

"Однеси мерщій сю здобич  
В мій вігвам на Него-Воджу!" —  
Кинув згорда По-Пок-Ківіс,  
Вахлярем махнувши набік.

Від паління, гри і пилу  
Червоніли в його віки,  
Груди дихали несито  
Холодком приємним ранку.  
По гаях пташки співали,  
На лугах струмки шуміли,  
А у грудях Єнадізі  
Серце билось, щебетало,  
Щебетало, наче пташка,  
Як джерело в горах, билось.  
Йшов селом він переможно  
З вахлярем великим, пишним,  
В сірій млі, в тумані ранку  
І пройшов усі вігвами  
До останньої оселі,  
До вігваму Гаявати.

Та було в вігвамі тихо...  
На поріг ніхто не вийшов  
І не стрів його привітом,  
Тільки паслись на порозі,  
Щебетали і скакали  
По землі пташки безжурні.  
Тільки Кагагі з вігваму  
Гостя стрів суворим криком,  
Лопотінням крил могучих  
І вогняним диким зором.

"Всі пішли! В оселі пусто! —  
Так озвався По-Пок-Ківіс  
І задумав жарт недобрий.—  
Ні дурної Міннегаги,  
Ні господаря, ні баби,—  
Ну, тепер роби, що хочеш!"

Він здавив за шию крука  
І вертів ним, як млиночком,  
Як мішком з цілющим зіллям,  
Задушив його і кинув,  
Щоб висів він над вігвамом  
На зневагу Гаяваті,  
На ганьбу, на вічний сором!

Потім він ввійшов в оселю  
І розкидав круг порога  
Все, що тільки міг угледіть:  
Казани, горшки з мисками,  
Вампум, хутра горностаїв,  
Шкури буйволів і рисей —  
На ганьбу старій Нокоміс  
Та на сором Міннегазі.

І, співаючи безжурно  
Та посвистуючи білкам,  
Лісом він ішов, а білки  
Гризли жолуді на вітах  
І шкарлупою шпурляли.  
Він співав пташкам безжурно,  
А пташки з гілок зелених  
Так же весело і дзвінко  
По-Пок-Ківісу кричали.

Він нікуди не ховався.  
Безтурботно ліг на скелі  
І дививсь на Гітчі-Гюмі,  
І злорадно ждав на скелі  
Повороту Гаявати.

Вільно він розкидав руки  
І лежав, дрімав під сонцем.  
Десь під ним шуміли хвилі.  
Тихо билися об берег,  
А над ним блакитним морем  
Розлилось і сяло небо.  
Навкруги пташки літали,  
З криком згряями носились,  
Майже крилами черкали  
По-Пок-Ківіса на скелі.

І убив він їх багато!  
Він десятками їх кидав  
Із високих скель у море,  
Просто в хвилі Птчі-Гюмі.  
І Кайошк його пізнала,  
Закричала бідна чайка:  
"Се лукавий По-Пок— Ківіс  
Нищить нас і вибиває!

Де ж се брат наш, Гаявата?  
Сповістіть же Гаявату!"

## XVII

### ПОГОНЯ ЗА ПО-ПОК-КІВІСОМ

Розпалився лютим гнівом,  
Як додому повернувся,  
Як угледів колотнечу,  
Як довідався Гаявата,  
Що накоїв По-Пок-Ківіс.

Задихався він від гніву,  
Зуби стиснувши, він кидав  
По-Пок-Ківісу прокльони,  
Бурмотів, гудів, як шершень.  
"Я уб'ю його,— сказав він,—  
Не втече від мене злодій,  
Як би швидко не тікав він.  
Як би довго не шукав я,—  
Але гнів мій переможе,  
Моя помста не пристане!"

Зараз він сусід покликав  
І пустився доганяти  
По-Пок-Ківіса по сліду,  
По лісах, де він проходив,  
По лісах на Гітчі-Гюмі;  
Та ніхто з ним не зустрівся,  
Відшукали тільки місце  
На траві, в кущах чорниці,  
Де лежав він на спочинку  
І прим'яв квітки і трави.

Аж на Мускоде зеленій,  
Під горою, у долині  
Показався По-Пок-Ківіс.  
Біжачи, він обернувся,  
Подививсь, махнув рукою —  
І пропав. А Гаявата  
Навздогін з гори гукає:  
"Хай дорога буде довга,  
Хай важка дорога буде,—  
Все здолає гнів мій лютий,  
Не втекти тобі від помсти!"

Через скелі, через багна,  
По кущах, по диких нетрях  
Біг лукавий По-Пок-Ківіс,  
Плигав він, неначе сарна,  
І, нарешті, став, спинився  
Над ставком в гаю, на гребл  
На збудованій бобрами,  
Серед тихої долини,  
Над потоком нерухомим,

Над затоном сонним, мертвим,  
Де в воді росли дерева,  
Де росли лілеї жовті,  
Де шуміли очерети.

Над затоном По-Пок-Ківіс  
Став на гатці, а крізь неї,  
Крізь сучки вода цідилась,  
І текли по ній струмочки.  
І бобер з затону вплив  
І, уgliedівши на греблі  
Несподіваного гостя,

Став здивовано дивитись,  
Став він гостя розглядати.

Над затоном По-Пок-Ківіс  
Перед ним стояв в задумі.  
По ногах його точились  
І лились струмочки срібні.  
І з бобром заговорив він,  
До бобра він так звернувся:  
"Мій Аміку! Ти дозволиш  
Відпочить в вігвамі в тебе,  
В холодку води спочити?  
Оберни мене в Аміка!"

Той замислився, подумав  
І озвався обережно:  
"Дай попереду пораджусь,  
Поміркую з товариством".  
І, сказавши, наче камінь,

Опустивсь, сховався в воду,  
Зник в зелених очеретах,  
Під лілеями, під листям.

Над затоном По-Пок-Ківіс  
Довго ждав бобра на гатці.  
По ногах його струмочки  
Плюскотіли і точились,  
Пробігали через греблю  
І на камені скакали,  
І, як срібло, розливались  
Між камінням по долині.  
Навкруги зеленим листям  
Ліс шумів, гілля гойдалось,

І крізь його світло й тіні  
По землі перебігали.

Тихо, мовчки, по одному  
Попливли бобри до греблі:  
Обережно зачорніла  
Голова, за нею — друга.  
Незабаром став широкий  
Почорнів і ними вкрився,  
Заблищав увесь від лиску.

І до них лукаво, хитро  
Так звернувся По-Пок-Ківіс:  
"Друзі любі! Як спокійно,  
Тихо як у вас в вігвамах!  
Всі досвідчені, розумні,  
Всі на вигадки багаті,—  
Оберніть же, любі друзі,  
І мене в бобра, в Аміка!"

"Що ж, гаразд! — Амік озвався,  
Цар бобрів, Амік озвався. —  
Опускайся з нами в воду,  
Опускайся в став з бобрами!"

Мовчки в тихий став з бобрами  
Опустився По-Пок-Ківіс,  
Чорним, рівним і блискучим  
Стало все його убрання,  
А хвости лисиць на п'ятах  
Збіглись в хвіст товстий і чорний —  
І бобром став По-Пок-Ківіс.

"Любі друзі! — знов сказав він.—  
Хочу бути вищим, більшим,  
Більшим всіх бобрів на світі!"  
"Що ж, гаразд! — Амік озвався.—  
Ось коли в оселю прийдем,  
В наш вігвам на дні потоку,  
Станеш вдесятеро більшим".

Так під темною водою  
Йшов з бобрами По-Пок-Ківіс,  
Під водою, де лежали  
їжа їх, пеньки і віти.  
І прийшов до арки з ними,  
Що вела в вігвам просторий.

Там він знову обернувся,  
Став удесятеро більшим,  
І бобри йому сказали:  
"Ватажком ти будь над нами!  
Будь отаманом над нами!"

Та недовго По-Пок-Ківіс  
Міг пошаною втішатись:  
Той бобер, що був на варті,  
В гущині лілей ховався,  
Нагло крикнув: "Гаявата!  
Гаявата тут на греблі!"

І почулись незабаром  
Крики, галас, тупотіння,  
Хмизу тріск, чийсь розмови,  
А вода захвилювалась  
І спадати тихо стала...  
І бобри всі догадались,  
Що вода прорвала греблю.

Завалилася покрівля  
їх просторого вігваму,  
І крізь неї сонце ясно  
Загорілось, заблищало,  
І бобри ховатись стали,  
Де було в потоку глибше;  
Та великий По-Пок-Ківіс  
Не проліз за ними в двері:  
Від пихи та від прожерства  
Як пузир розпух, роздувся.

І дививсь на його з греблі  
Довго, довго Гаявата  
І, нарешті, крикнув: "Годі!  
Годі! Хитрощі даремні  
І даремні обертання:  
Ти від мене не спасешся!"

Лупцювали, молотили  
По-Пок-Ківіса дубцями,  
Молотили, наче маїс,  
На шматки розбили череп.  
Потім шість мисливців дужих  
Понесли його на марах,  
Понесли в село, додому.  
Та не згинув По-Пок-Ківіс,  
Джибі, дух його, не згинув.

Він крутився, борюкався,  
Бився, гнувся і качався,  
Як запонки дверні б'ються,  
Вигинаються, тріпочуть,  
Коли вітер дує в двері,  
І набрався знову сили,  
Обернувся у людину,

Підхопивсь і став тікати  
По-Пок-Ківісом лукавим.

Та від зору Гаявати  
Він не встиг сховатись в лісі;  
В сутінь лагідну, блакитну  
Під гіллям далеких сосон,  
У прогалину за ними  
Біг як вихор По-Пок-Ківіс,  
Пригинав, летів по вітах,  
Та й крізь шум їх чув, що ззаду,  
Мов страшна, бурхлива злива,  
Доганяє Гаявата.

Задихаючись, нарешті,  
Став, спинився По-Пок-Ківіс  
Перед озером широким.

А на ньому в очереті,  
В гущині, між островами  
Тихо паслись дикі гуси:  
То ховались в очереті,  
То блищали в сяйві сонця,  
Піднімали вгору дзьоба,  
Поринали в чисту воду.

"Пішнеке! Кохані друзі! —  
По-Пок-Ківіс гусям крикнув,  
Оберніть мене у гуску,  
Тільки в гуску велетенську,  
В гуску, вдсятеро більшу,  
Ніж всі інші дикі гуси!"

Але ледве По-Пок-Ківіс  
Обернувся в дику гуску,  
В велетенську дику гуску,  
Ледве груди закруглились,  
Простяглись могутні крила,  
Ледве виріс дзьоб широкий,  
Як із лісу з криком вибіг  
І спинився Гаявата.

І знялися з криком гуси  
Із озерних трав і квітів,  
Закричали, полетіли  
Понад озером спокійним  
І сказали: "По-Пок-Ківіс!  
Будь тепер ти обережний!  
Не дивись униз, на землю,  
Щоб не сталося нещастя,  
Не було якогось лиха!"

І летіли дикі гуси  
Далі все, на дику Північ,  
То ховалися в туманах,  
То купались в сяйві сонця,  
Паслись, спали, ночували  
На воді боліт пустельних  
І до світу знов знялися.  
Свіжо дув Південний Вітер,  
Легко ніс могутні крила.

Коли враз почувсь далекий,  
Невловимий шум і гомін,  
Донеслися людські розмови,  
Донеслися з села під ними.  
То з землі дивились люде,  
Дивувалися на крила,

Велетенські крила гуски,  
Що були удвоє ширші,  
Ширші, ніж запонки дверні.  
По-Пок-Ківіс слухав крики,  
Слухав голос Гаявати,  
Слухав дужий голос Ягу.  
Він забув гусей пораду,  
Подививсь згори на землю —  
І в одну хвилину вітер  
Покрутив його і кинув:  
Завертівся По-Пок-Ківіс.

І даремно він хапався,  
Сподівався затриматись!  
Падав вихором на землю,  
То її він часом бачив,  
То гусей під синім небом,

Бачив, що земля все ближче,  
А блакить небес все далі.  
Став він чути вже ясніше  
Сміх людський, розмови, гомін,  
Загубив гусей в тумані,  
Десь внизу вігвами вгледів  
І на землю зразу гупнув,—  
Так на землю з неба мертва  
Впала гуска велетенська.

Та його лукавий Джибі,  
Дух його, в одну хвилину  
Знов в людину обернувся,  
В Єнадізі, танцюриста,  
І почав тікати знову,  
А за ним побіг, погнався  
Гаявата з диким криком:

"Хай дорога буде довга,  
Хай важка дорога буде,—  
Все здолає гнів мій лютий,  
Не втекти тобі від помсти!"

Доганяв вже Гаявата,  
Був в руках вже По-Пок-Ківіс,  
Але раптом завертівся,  
Завертів круг себе листя  
І пропав в дуплі дубовім,  
Перекинувся змією,  
Зник змією під корінням.

Швидко правою рукою  
Покришив весь дуб, розкидав  
Гаявата, та даремно:

Знов лукавий По-Пок-Ківіс

Обернувся у людину  
І понісся, наче вихор,  
До Червоних Скель над морем,  
Що вартують-оглядають  
Цілий край і Гітчі-Гюмі.

І Владика Гір могучий,  
Гірський Маніто могучий,  
Розчахнув Червону Скелю,  
Розчинив йому провалля —  
І сховав від Гаявати  
В кам'яній міцній оселі,  
Ввів його з ясным привітом  
У пітьму печер похмурих.

А знадвору Гаявата  
Рукавицею своєю  
Розбивав Червоні Склі,  
Пробивав в горі печери  
І кричав, і стукав гнівно:  
"Відчини! Я — Гаявата!"  
Та Владика Гір не слухав,  
Не озвався до Гаявати  
Із своїх печер похмурих,  
Із безодні кам'яної.

І простяг він руки вгору,  
І покликав Енімікі  
І Вевесімо на поміч.  
І прийшли вони на землю  
З ніччю, з вихором, вітрами,

Пронеслись над Гітчі-Гюмі  
З Верхогір'я Громового,  
І злякався По-Пок-Ківіс  
Грому, гуркоту страшного,  
І злякався стріл вогняних,  
Стріл Вевесімо страшної,  
Затремтів, припав, зігнувся.

Кам'яні Червоні Склі  
Раптом блискавка розбила,  
Над печерними дверима  
Вдарив грім і крикнув гнівно:  
"Де тут, де тут По-Пок-Ківіс?!"  
І розсипалися скелі,  
І звалився на руїни,  
Впав лукавий По-Пок-Ківію,  
Баламут і Єнадізі.  
Нахилився Гаявата,

Вийняв дух його із тіла  
І сказав: "О По-Пок-Ківіс!  
Ну, людиною тепер ти  
Вже не зробишся ніколи,  
Вже не будеш безтурботно  
Танцювати і сміятись.  
Тільки високо під небом  
Будеш плавати, шугати,  
Будеш ти Кіню на небі,  
Бойовим орлом могучим!"

А перекази в народі,  
А пісні, казки і досі  
Ще живуть про Єнадізі.

І коли в селі зимою  
Завірюхи затанцюють  
І у димарі вігваму  
Заспіває буйний вітер,—  
"Се лукавий По-Пок-Ківіс  
Так танцює, так шаліє!" —  
Кажуть люде між собою.

## XVIII

### СМЕРТЬ КВАЗІНДА

Слава Квазінда далеко  
Розлетілася по світу,  
Вінхуперників не бачив,  
Не стрівав для себе рівних.  
І лукаве, хитре плем'я  
Лютих гномів і пігмеїв,

Лютих духів Пок-Веджис  
Вбити Квазінда поклато.

"Та коли відважний Квазінд,  
Всім ненависний нам Квазінд,  
Поживе на світі довше,  
Все руйнуючи без жалю,  
Всі дивуючи народи  
Духом-силою своєю,—  
Що ж з самими нами буде? —

Говорили Пок-Веджис.—  
Він розтопче нас, роздавить,  
Він підводним лютим духам  
Всіх нас кине на поживу!"

Так, зібравшись на нараду,  
Говорили Пок-Веджис  
І його поклати вбити,  
Так, убити і навіки  
Світ позбавити від його.

Сила Квазінда і кволість  
Тільки в тімені ховались;  
Так, його у тім'я тільки  
Можна ранили смертельно,  
Але зброєю чудною:  
Тільки шишкою з ялини.  
І ніхто не знав на світі  
Тайни дивної сієї.  
Знали тільки Пок-Веджис,  
Знали тільки злі пігмеї,  
Як їм ворога згубити.

І з ялин блакитних шишок  
По лісах над Такваміно  
Назбирали злі пігмеї  
І на березі сховали,  
На Червоних диких Скелях,  
Що звисають над водою.  
А самі в кущах засіли  
І плавця чекати стали.

Се було опівдні влітку;  
Не гойдалося повітря,  
Нерухомо спали тіні,  
І застигла наче річка.  
А над нею пробігали,  
Сяли іскрами комахи,  
І розносилося далеко  
Їх дзижчання стоголосе,  
Бойові пісні і крики.  
Плив по річці дужий Квазінд,  
Вниз по річці плив ліниво,  
По дрімливій Такваміно.  
Спека дня його стомила,  
Тиша дня його приспала.

І спустився непомітно  
Понад ним Дух Сну, Непавін,  
По гілках беріз плакучих,  
Що схилялись над водою.  
Він спустився разом з військом  
На чолі незримих духів;  
По гілках зійшов Непавін,  
Став він бабкою літати,  
Став кружляти Деш-кво-ніші  
Над плавцем безсилим, сонним.

Квазінд чув неясний шепіт,  
Мов зітхання тихе сосон,  
Мов далекий плескіт моря,  
Мов далекий шум прибою —  
І відчув удари Квазінд,  
Томагауків удари,

Що у тім'я прямо били,  
Що уміло керувались  
Військом Духів Сну, Непавін.  
І від першого удару  
Підтяла його дрімота,  
А від другого — безсило  
Кинув він весло в пірогу,  
А від третього покрилась  
Вся околиця пітьмою,  
І заснув, забувся Квазінд.

Так і плив він вниз по річці,  
Як сліпий, сидів в пірозі,  
Сонний плив по Такваміно  
Під зеленими лісами,  
Під берізками стрункими,  
Мимо засіди пігмеїв,  
Мимо табору пігмеїв.

А ялин блакитні шишки  
Градом з берега летіли,  
В тім'я Квазінда летіли.  
"Смерть йому!" — почувся голос,  
Наглий поклик Пок-Веджис.

І упав на бік піроги,  
І звалився в воду Квазінд,  
Головою вниз, як видра,

В воду сонну він звалився.  
Перекинулась пірога,  
Поплила кудись, безвільна,  
Вниз по річці Такваміно.

Так могучий Квазінд згинув,  
Та ім'я його ще довго  
Береглося у народу.  
І коли в лісах зимою  
Лютували, вили бурі,  
З тріском гнули і ламали  
На деревах голих віти,  
"Квазінд,— люде говорили,—  
Се на огнище збирає  
Хмиз сухий для себе Квазінд!"

## ХІХ

### ПРИВИДИ

Ой один орел ніколи  
Не спускається в пустелі  
Над пораненим бізоном,  
А за ним летить і другий,  
А за другим в синім небі  
Зараз з'явиться і третій,  
І повітря незабаром  
Потемніє, почорніє  
Від широких крил орлиних.

І біда одна не ходить,  
А одна пильнує другу,—  
Не пройшло одно ще лихо,  
А ідуть уже і другі

І над здобиччю кружляють,  
В'ються, наче птахи чорні,—  
І від розпачу, скорботи  
Білий світ аж почорніє.

На похмуру Північ знову  
Дужий Пібоан вернувся!  
Крижаним своїм диханням  
Обернув він воду в камінь  
На річках і на озерах.  
З кіс струсив він платки снігу,  
І поля укрились білим  
Рівним килимом блискучим,  
Наче їх зрівняв рукою  
Гітчі-Маніто могучий.

По лісах у завірюху  
Звіролов бродив на лижах,  
А в селі, в вігвамах теплих,  
Скрізь жіноцтво працювало,  
Молотило кукурудзу  
І вичинювало шкіри,  
А безжурна молодь грала,  
Забавлялась, танцювала,  
Жваво бігала на лижах.

Раз увечері в вігвамі  
З Міннегагою Нокоміс  
За роботою сиділа  
І уважно прислухалась,  
Чи не чути, чи не йде ще  
З полювання Гаявата.

Сяйво огнища лилося,  
Червонило їх обличчя

І в очах Нокоміс грало  
Блиском місяця блідого,  
А в очах у Міннегаги —  
Блиском сонця над водою.  
Дим, збираючись клубками,

Вилітав в димар над ними,  
А за ними вигинались  
По кутках вігваму тіні.

І одсунулась запонка  
Непомітно над порогом;  
Розгорілося в вігвамі,  
Дужче дим розхвилювався,  
І дві жінки, не озвавшись,  
Без звичайного привіту  
Тихо стали на порозі,  
Перебігли по вігваму  
І в кутку найдальшій, темнім  
Сіли враз і затаїлись.

По обличчю, по убранню  
Се були жінки-чужинки:  
Блідолиці і похмурі,  
Повні смутку, повні туги,  
Із кутка вони дивились  
І трусились, наче мерзли.

Чи не Вітер се Північний  
Виє в комині вігваму?  
Чи сова се, Куку-кугу,  
Застогнала в темнім лісі?  
І озвався таємний голос:  
"Се воскресли душі мертвих,  
Се вони прийшли на землю

Із ясних Країн Поніма,  
Із ясного Того Світу".

Незабаром з полювання  
Повернувся Гаявата,  
Запорошений снігами  
І з оленем за плечима.

І під ноги Міннегаги  
Він поклав свого оленя  
І ще кращим, ще милішим  
Здався їй у сю хвилину,  
Ніж в той час, коли за нею  
Він прийшов у край Да котів,  
Скинув здобич перед нею,  
Щоб без слів сказати любій  
Про свою любов і намір.

А коли назад оглянувсь  
І жінок-чужинок вгледів,  
Що сиділи затаївшись,  
Він сказав до себе: "Хто се?..  
Дивні гості Міннегаги!"  
Та розпитувать не став їх,  
Тільки лагідно, привітно  
Запросив їх гостювати,  
Поки схочуть, поки можна.

Та чужинки не озвались,  
Не промовили ні слова,  
А коли дали вечерю  
І розрізали оленя,  
Із кутка вони схопились  
І накинулись на страву.  
З'їли частку Міннегаги,

Не питаючи, забрали  
Ніжний білий жир оленя,  
Як голодні звірі, з'їли  
І в куток сховались знову,  
У найдальший, найтсмішій

Не озвалась Міннегага,  
Не озвався Гаявата,  
Не озвалась і Нокоміс,

42

Не поремствували навіть,  
Все промовчали, стерпіли.  
Тільки журно Міннегага  
Тихим голосом сказала:  
"їх жорстокий голод мучить,  
Хай беруть усе, що хочуть,  
Хай їдять,— їх голод мучить".

В синім небі зір багато  
Засвітилось і погасло,  
І багато днів струсили  
З себе темні, чорні ночі,  
Як дерева платки снігу.  
День за днем сиділи мовчки  
Дивні гості у вігвамі,  
А вночі,— в негоду навіть,  
В ближній ліс вони ходили,  
Щоб набрать шишок соснових,  
Щоб набрать гілля для топки,  
А коли світало, знову  
Повертались до вігваму.

І щодня, як Гаявата  
Повертався з полювання  
І вечерю подавали,  
Із кутка свого, як звірі,  
Гості кидались на страву,  
Не питаючись, хапали  
Ніжний білий жир оленя,  
Їли частку Міннсаги  
І в куток ховались знову.

І не кинув Гаявата  
Навіть погляду докору,  
Не розсердилась ні разу,

Не обурилась Нокоміс,  
І ніколи не сказала  
Навіть слова Міннегага:  
Все вони терпіли мовчки,  
Щоб ні поглядом, ні словом  
Не образити чужинку,  
Не зламати права гостя.

Раз вночі, коли журливо  
Гасло огнище червоне,  
Ледве блимало, тремтіло  
В тихій сутіні вігваму,  
Враз прокинувся Гаявата  
І почув чийсь зітхання  
І скорботні голосіння.

З ліжка встав він обережно,  
З волохатих шкур бізона,  
І, одкинувши завісу  
Із оленячої шкури,  
Він угледів, що се тіні,

Гості стогнуть і зітхають,  
Гірко плачуть в тиші ночі!

І озвався він: "О гості!  
Що шматує ваше серце?  
Що примушує ридати?  
Може, в час лихий Нокоміс  
Вас образила як-небудь  
І забула Міннегага  
Обов'язки господарки?"

Тіні стихли, перестали  
Гірко скаржитись, ридати  
І сказали тихо-тихо:

"Ми покійних, мертвих душі,  
Що жили колись між вами,  
Ми прийшли з Країн Поніма —  
З Того Світу ми вернулись,  
Щоб живих вас напутити.

Стогін туги, плач скорботи  
Чути в Селищах Блаженних:  
То живі зовуть покійних,  
Прикликають знов на землю,  
Мучать нас плачем даремним.  
І вернулись ми на землю,  
І угледіли, що скрізь ми  
Непотрібні, скрізь ми зайві,  
Що чужими скрізь ми стали,  
Що для нас, мерців, немає  
На землі уже куточка.

Пам'ятай же, Гаявато,  
І скажи усім народам,  
Щоб ніколи більше слізьми  
Не засмучували мертвих,  
Що пішли у Край Поніма,  
В тихі Селища Блаженних.

І покійним у могили  
Не кладіть важкої ноші,  
Не потрібні для їх хутра,  
Казани, миски і Вампум —  
Ся поклажа мучить духів.  
Дайте тільки на дорогу  
їм огню і трохи їжі.

Дух чотири темних ночі  
І чотири дні проходить  
По дорозі в Край Поніма;

Через те ви і повинні  
Над могилами покійних  
Всі чотири дні і ночі  
Ясно огнища палити.  
Осявати їм дорогу,  
Світом радісним, веселим  
Осявати їх ночівлі.

А тепер прощай навіки,  
Благородний Гаявато, >

І тебе ми спокушали, ^лл^

І твоє терпіння довго  
Та даремно спокушали,—

Ти таким, як був, лишився:  
І шляхетним, і великим.  
Будь же дужим, Гаявато,  
Не вдавайся в смуток-тугу:  
Ждуть тебе ще більші, важчі  
Боротьба і спокушення!"

І пільма раптово впала,  
І наповнила оселю;  
І почув убрання шелест  
Гаявата серед тиші,  
І почув він, що запонку  
Хтось одкинув над дверима,  
І на небі зорі вгледів,  
І відчув дихання ночі,  
Подих холоду-морозу,  
Але вже не бачив духів,  
Тіней мертвих, душ скорботних  
Із ясних Країн Поніма,  
Душ самотніх з Того Світу.

XX

Голод

Зимо, зимо! Люта зимо!  
Завірюхи і морози!  
Що не день, то крига товща  
Все ставала на озерах.  
Білий сніг все більше й більше  
Замітав степи і луки,  
Голосніш шуміла хуга  
Круг осель людських по лісі.

Ледве-ледве із вігваму,  
Густо вкритого снігами,  
Міг пройти у ліс мисливець!  
В рукавицях, в мокасінах  
Дарма він бродив по лісі,  
Дарма здобичі шукав він!  
Ні пташок ніде, ні звіра,  
Ні оленячого сліду,  
Ні маленького Вабассо.

Був страшний, як привид білий,  
Ліс блискучий і пустельний,  
І від голоду, морозу  
Зомлівав мисливець в лісі  
І в снігах, зомлівши, гинув.

О всесильний Бюкадевін!  
О могутий Акозівін!  
О безмовний, грізний Погок!  
О страшні, жорстокі муки  
І сирітське голосіння!

Всю прибиту горем землю  
Заморив проклятий голод,  
Небеса й само повітря  
Лютим голодом нудились,  
І горіли в небі зорі,  
Як вовків голодних очі.

Знов в вігвамі Гаявати  
Оселилося два гості,  
Також мовчки і похмуро,  
Як і гості попередні.  
Без усмішки і привіту  
Увійшли в вігвам спокійно,

Сіли побіч Міннегаги  
І запалими очима  
Уп'ялися хижо в неї.

І один сказав їй: "Бачиш —  
Бюкадевін я! Я — голод".  
А другий сказав їй: "Бачиш —  
Я гнітючка — Акозівін!"

#### 1 Лихоманка.

І від слів страшних, від зорів  
Бідне серце Міннегаги  
Затремтіло, стислось жахом.  
Не сказавши, впала в ліжко  
І забилась Міннегага.  
І на ліжку вона довго  
І холола, і горіла  
Від страшених слів і зорів.

Як шалений, в ліс понісся  
В мокасінах Гаявата,  
Зціпив зуби, затаїв він  
В серці біль страшної туги  
І летів... і краплі поту  
На чолі його змерзались.

В хутрянім своїм убранні,  
В рукавицях, Мінджикевон,  
З сагайдаком за плечима  
І з тугим готовим луком  
Він летів все далі й далі  
Полісах порожніх, мертвих.

"Гітчі-Маніто! — він крикнув,  
Журно глянувши угору.—  
Всемогутній, милосердний!  
Дай нам їжі, бо загинем...  
Їжі дай для Міннегаги —  
Умирає Міннегага!"

Гучно в нетрях мовчазливих,  
В непроглядних нетрях лісу  
Пролунало голосіння,  
Та ніхто не відгукнувся,

Тільки десь луна озвалась  
І журливо покотилась:  
"Міннегага! Міннегага!"

І до вечора самотньо  
Він блукав в лісах порожніх,  
В темних пущах, де недавно  
З Міннегагою ішов він,  
Поруч з жінкою-красою  
З сторони Дакотів диких.  
Як їм весело ішлося!  
Всі квітки цвіли, пахтіли,  
Всі пташки пісні співали,  
Всі струмки блищали сонцем,  
І сказала Міннегага  
Палко, цілою душею:  
"Я піду з тобою, любий!"

А в вігвамі, у Нокоміс,  
Біля зайдів мовчазливих,  
Що офіру чатували,  
Вже в останньому конанні  
Умирала Міннегага.

"Чуєш,— враз вона сказала,—  
Чуєш шум і гук далекий  
Водоспадів Міннегаги?  
Він зове мене, Нокоміс!"

"Ні, о ні, моя дитино,—  
Одказала їй Нокоміс,—  
Се шумить у лісі вітер".

"Глянь,— сказала Міннегага,  
Ось мій батечко! Самотньо  
Він стоїть, мені киває  
Із питомого вігваму".

"Ні, о ні, моя дитино,—  
Одказала їй Нокоміс,—  
Се кружляє дим блакитний!"

"Ні,— сказала Міннегага,—  
Се блищать в пітьмі глибокій  
Очі Погока страшного,  
І рукою крижаною  
Він се давить мою руку!  
Гаявато, Гаявато!"

І нещасний Гаявата  
Із-за гір і нетрів лісу  
Уловив сей голос туги,  
Крик і стогін Міннегаги,  
Що з пітьми до себе кликав:  
"Гаявато, Гаявато!"

По долинах, по заметах,  
Під гілками білих сосон,

Що згиналися від снігу,  
Він летів з кривавим серцем,  
І почув він голосіння,  
Голосіння-плач Нокоміс:  
"Вагономін, Вагономін!  
Краще б я сама умерла,  
Краще б я лягла в могилу,  
Вагономін, Вагономін!"

Ось він вбіг в свою оселю  
І угледів, як Нокоміс  
Заливалася сльозами...  
Вгледів він і Міннегагу  
Нерухомою на ліжку,  
І розпачливо він крикнув,  
Так розпачливо, що зорі  
В темнім небі затремтіли,  
А дерева застогнали,  
Затряслися до коріння.

Потім тихо Гаявата  
Сів на ліжко Міннегаги,  
Сів до ніг її холодних,  
До тих ніг, що вже ніколи  
По землі за ним не підуть  
І не вибіжать назустріч  
Вже ніколи із вігваму.

Він лице закрив руками,  
Сім ночей і днів на ліжку  
Він просидів нерухомий  
І сім діб не чув, не бачив —  
День чи темрява надворі.

Попрощались врешті з нею  
І могилу в темнім лісі  
Журно стали їй копати  
Під цикутою сумною.  
Обгорнули Міннегагу  
Білим хутром горностая,  
Наче хутром горностая,  
Загорнули білим снігом  
І поволі розійшлися.  
А увечері над нею  
Запалав огонь блискучий,

Щоб душі чотири ночі  
Він осяював дорогу,  
Шлях до Селища Блаженних.  
Із вігваму Гаявата  
Бачив, як горів він ясно,  
Як освітлював спіднизу  
Чорні віти у цикути.  
І не раз знімався з ліжка  
В довгі ночі Гаявата,  
І стояв, дививсь з порога,  
Чи у лісі не погасло,  
Не лишився Дух без світла.

"О, прости, прости,— сказав він,  
О, прости, кохана, рідна!  
Все моє з тобою серце  
Поховав я, Міннегаго!  
Вся душа моя сумує  
За тобою, Міннегаго!  
О, не йди, не повертайся  
Для страждань до нас, для праці  
В світ, де голод і гнітючка  
Мучать душу, мучать тіло!

Швидко шлях свій перейду я,  
Швидко буду я з тобою  
В царстві світлого Поніма,  
Де життю немає краю!"

XXI

## СЛІД БІЛОГО

Понад річкою, в долині,  
Над заметеною снігом,  
Дід сидів в своїм вігвамі,  
Дід старий, сумний, самотній.  
Сніговим наметом впало  
На його плече волосся.  
Плащ з оленячої шкури  
В його був старий, подертий,  
А вогонь серед вігваму  
Ледве жеврів, ледве блимав.  
І осліплений снігами,  
І оглушений гудінням,  
Свистом бурі, шумом лісу,  
Дід від холоду трусився.

Вугіль попелом вже взявся,  
Вже вмирав огонь поволі,  
Як нечутно показався

Молодий юнак в вігвамі.  
На щоках його рум'янець  
Розливавсь огнем рожевим,  
Тихо, мирно очі сяли,  
Як в весняні ночі зорі,  
А чоло його квітчала

З духовитих трав гірлянда.  
Усміхнувся він, і усмішка  
Все осяяла, як сонце.  
Він ступив в вігвам з квітками,  
Від квіток його навколо  
Дивні пахощі лилися.

"О мій сину,— дід озвався,—  
Як приємно бачить гостя.  
Сядь, нежданий, та погрійся,  
До вогню посунься ближче:  
Будем разом світу ждати.  
Ти мені свої розкажеш  
Дивні зустрічі-пригоди,  
Я — свої: в житті зробив я  
Не одне велике діло".

Тут він вийняв Люльку Згоди,  
Дуже дивну, неолоадну,  
Із червоного каміння,  
З цибухом із очерету.  
Наложив кори він в люльку,  
Запалив її поволі  
І подав чужинцю-гостю,  
І таку повів розмову:

"Варт мені своїм диханням  
Тільки раз один подути,  
Як річки свій біг зупинять,  
Як вода закам'яніє".

Гість всміхнувся і говорить:  
"Варт мені своїм диханням  
Тільки раз один подути —

Зацвітуть квітки в долинах  
І річки заплещуть знову".

"Варт мені від гніву злегка  
Затрусити головою,—  
Дід, насуплюючись, каже,—  
Як весь край сніги укриють,  
Опаде весь лист пожовклий,  
Все пов'яне і загине.  
З багон, з тундр, з річок замерзлих  
Понесеться чапля й гуска  
У далекий край Південний.  
Варт мені з вігваму вийти,—  
Все почне тікати з жаху,  
Поховається в печери  
І земля, як кремінь, стане".

"Ледве кучері струсну я,—  
Одказав юнак, всміхнувшись,—  
Як весняна тепла злива  
Скропить поле і долину,  
Відживить квітки і трави,  
На озера і на багна  
Упаде і гуска, й чапля,  
З Півдня ластівка прилине,  
І пташки заллються співом!  
Варт мені з вігваму вийти,—  
Луг гойдається квітками,  
Ліс дзвенить, шумить піснями  
І від листу потемнішав".

Ось і ніч пройшла в розмові.  
Із країн далеких Сходу,

Із палат високих, срібних,  
Як вояк в яскравих барвах,  
Вийшло сонце і сказало:  
"Подивіться: ось я — Гізіс,  
Я — великий Гізіс, сонце!"

Онімів, злякався сивий,  
Від землі теплом дмухнуло,  
Над вігвамом заспівали  
І Овейса, і Опечі,  
Задзвенів струмок в долині,  
Ніжний дух квіток весняних  
Із долин в вігвам повіяв,  
І при сонячному блиску  
Роздививсь Сегвон ясніше  
Діда труп холодний, мертвий —  
То був Пібоан могутній.

По щоках його збігали,  
Як потоки в час весняний,  
Сльози теплими струмками,  
Сам же він все меншав, меншав,  
В сяйві радісного сонця  
Танув парою на сонці,  
Тихо всмоктувався в землю.  
А Сегвон серед вігваму,  
Де вночі ще мокрий хворост,  
Ледве тліючи, димівся,  
Весняну угледів квітку,  
Міскодіт — красу природи.

Так на Північ після снігу,  
Після лютого морозу  
Знов прийшла весна, а з нею

Зацвіли квітки і трави,  
І пташки вернулись з Півдня.

А на Північ, поруч з вітром,  
В небі зграями летіли  
Білі лебеді, як стріли,  
Як великі стріли в пір'ях,  
І скликалися, як люде.  
Ланцюгом неслися гуси,  
Ланцюгом, що гнувсь стрілою  
Із оленячої жили,  
Що порвалася на луці.  
Поодинці і по парі,  
З диким свистом крил веселих,  
В синій млі норці летіли,  
Мушкодази і Шух-шух-га...

В нетрях лісу і в долинах  
Щебетав Овейса синій,  
Над вігвамами Опечі  
Заспівав червоногрудий,  
Під густим наметом сосон  
Воркотів Омімі—голуб;  
І засмучений, прибитий,  
Онімілій Гаявата  
їх почув веселий поклик.  
Він почув і тихо вийшов  
Із похмурого вігваму  
На поріг. І вгледів сонце,  
Всю красу землі і неба.

Із далекого походу  
В царство засвіту ясного,  
В царство Вебіно, до Сходу  
Повернувся сивий Ягу,

І приніс велику силу  
Він новин, чудних та дивних.  
Все село зійшлося почути,  
Як пригодами своїми  
Буде хвастатись мій Ягу...  
І зарані вже сміялись:

"Де вже там хто-небудь інший  
На таке натрапить диво!"

Він сказав, що бачив море,  
Більше, ніж Велике Море,  
Вдвоє більше Гітчі-Гюмі,  
А вода така солона,  
Що ніхто не може пити.  
Тут усе село всміхнулось,  
Вояки жінкам всміхнулись,  
Переглянулися мовчки  
І сказали: "Забрехався!  
Ко! — сказали.— Забрехався!"

"По тому,— сказав він,— морю  
Йшла кудись пірога дивна,  
Плив кудись крилатий човен:  
Та великий — більше гаю,  
Та високий — вище сосон!"

Тут усе село всміхнулось,  
Переглянулося мовчки  
І, киваючи, сказало:  
"Ко! Чомусь не йметься віри!"

"З джерела його,— сказав він,—  
Враз ударив грім в честь Ягу,

Стріли-блискавки блиснули!"  
Вояки з жінками разом  
Безсоромно засміялись:  
"Ко! — сказали.— Ось так казка!"

"І плили на човні люде,—  
Так сказав він,— на пірозі  
Я сто лицарів угледів,  
І були, неначе в крейді,  
Вояків обличчя білі,  
Підборіддя ж їх, на диво,  
Покривалося волоссям".  
Тут уже над бідним Ягу  
Стали голосно знущатись,  
Закричали, зашуміли,  
Як на дереві ворони,  
Як круки, зареготали:  
"Ко! — кричали.— Ко! — сміялись.  
Хто ж тобі повірить, Ягу?"

Гаявата не сміявся.  
Він на жарти і насмішки  
їм одказує суворо:  
"Ягу нам говоре правду:  
Бачив я видіння дивне,  
Бачив я крилатий човен,  
Бачив я колись чужинців  
Блідолицих, бородатих,  
Із країн далеких Сходу,  
Царства Засвіту ясного.

Гітчі-Маніто могучий,  
Дух Великий Сотворитель  
З ними шле свої накази,  
Посилає нам веління.

Де живуть вони, там в'ються  
Ті, що мед збирають — Амо,  
Мухи з жалами рояться;  
Де ідуть вони — усюди  
Виростає вслід за ними  
Міскодїт — краса природи.

І коли ми їх угледим,  
Ми повинні, як братів, їх  
Стріти ласкою, привітом.  
Гітчі-Маніто могучий  
Се звелів мені в видінні.

Він відкрив мені в видінні  
І Майбутнє — його тайни,  
Тайни днів від нас далеких.  
Бачив я велике військо  
Невідомих нам народів...  
Заселивши всі країни,  
Йшли вони кудись на Захід.

Хоч були їх різні мови,  
Та одно в них серце билось  
І кипіла неупинно  
їх палка, весела праця.  
Полісах гули сокири.  
По лугах міста димились,  
По річках і по озерах  
На окрилених пірогах  
Грім гримів, блищали стріли.

Потім вже видіння інше  
Проплило передо мною,  
Як в тумані,— невиразно.  
Бачив я, що гинуть наші

Племена в боях кривавих,  
В ворожнечі між собою,  
Всі забувши заповіти,  
Їх недобитки я бачив,  
Що на Захід подавались,  
Бігли врозтіч і зникали,  
Як розбиті вітром хмари.  
Як у бурю лист осінній".

## XXII

## ЕПІЛОГ

Там, де вічно б'ється в берег  
І шумить Велике Море,  
Рано-вранці, ранком влітку  
Став і ждав когось в задумі  
На порозі Гаявата.

В холодку ясного ранку  
Вся земля купалась в щасті,  
А над нею в сяйві сонця  
У гаю яснім, зеленім  
Ясно-злотними роями  
Пролітали бджоли — Амо  
І свої пісні співали.

Ясно сяла глиб небесна,  
Не шуміло Гітчі-Гюмі,  
Тільки часом над водою

Викидався з плеском Нама  
І горів, блищав на сонці.  
А над морем ліс зелений

Вгору високо здіймався  
І дивився-задивлявся  
На верхів'я, ним відбиті.

Світлий зір у Гаявати!  
Не помітно більше туги  
На його яснім обличчі,  
Як туман, вона розтала.  
На устах його усмішка...  
Повний радості і щастя,  
Наче той, хто баче в мріях  
Те, що збудеться вже швидко,  
Він стояв біля вігваму  
І, ждучи, дивився вдалеч.

Він простяг до сонця руки,  
Обернув свої долоні,  
І крізь пальці світло й тіні  
На його обличчі грали,  
По його раменах голих.  
Так освітлює проміння  
Дуба-Велетня крізь листя.

По воді, в туманах сизих,  
Щось біліло, щось летіло,  
Щось плило і маячіло  
Вдалині, в туманах сизих;  
Опускалось і знімалось,  
І все більше наближалось.

Чи не лине то Шух-шух-га,  
Не гаргара поринає?  
Чи не плаває то баба?

Чи се, може, Во-бі-вава  
Бризки струшує, скидає  
З шиї довгої та з пір'я?

Ні, не гуска се, не баба,  
Не норець і не Шух-шух-га  
По воді пливе, біліє  
В легкім вранішнім тумані.  
То березова пірога  
Все гойдається на хвилях  
І горить на сонці в бризках;  
То навчитель блідолицих,  
їх Пророк в убранні чорнім  
По воді з товаришами,  
З поводитарями їде.

І простяг до неба руки  
В знак сердечного привіту,  
І з усмішкою ясною  
Ждав їх мудрий Гаявата.  
Ждав, поки під човном раптом  
Захрустить піщаний берег,  
І наставник блідолицих  
На піщаний берег вийде.

А коли пірога стала,  
Привітавши дужим криком,  
Так промовив Гаявата:  
"Стократ день благословенний,  
День, в який до нас прийшли ви!  
Все село вас жде, вітає,  
Всі розчинені вам двері!  
О, ніколи ще так пишно  
Не цвіла земля квітками,

І ніколи так не сяло  
В небі сонце, як сьогодні,  
В день, коли з країни Сходу  
Ви прийшли у нашу землю!

Ще ніколи наше Море  
Не було таке спокійне  
І таке ясне, безпечне,  
Як в сей день благословенний.  
Де пройшла пірога ваша,  
Ні піску, ні скель немає!

Наш тютюн не був ніколи  
Запашним таким, приємним,  
І поля не зеленіли  
Так ніколи, як сьогодні,  
В день, коли з країни Сходу  
Ви прийшли у нашу землю!"

І навчитель блідолицих,  
їх Пророк в убранні чорнім,  
Одказав йому привітно:  
"Мир тобі, о Гаявато!  
Мир твоїй країні рідній,  
Мир молитви і прощення,  
Мир Христа і мир Марії".

І покликав Гаявата  
Всіх гостей в свою оселю,  
Посадив їх там на шкурах  
Горностаїв і бізонів,  
А Нокоміс подала їм  
Їжу в мисках із берези,  
Воду в корчиках із липи  
І Поквану, Люльку Згоди.

Всі пророки — Джосакіди,  
Характерники — Вебіни,  
Вояки-діди і Міди —  
Всі зійшлись перед вігвамом,  
Щоб чужинців привітати.  
І у коло посідали  
На землі біля порога,  
І люльки палили мовчки.  
А коли до їх з вігваму  
Вийшли гості, так сказали:  
"О брати! Які ми раді,  
Що навідались до нас ви  
Із країн далеких Сходу!"

І напутник блідолицих  
Одповів їм, що прийшов він  
Розказати всім народам  
Про святу Марію-Діву,  
Про її Ісуса-Сина,  
Розказать, як в дні минулі  
Він прийшов на землю з неба,  
Як Він жив, навчав, молився,  
Як народ, проклятий Богом,  
На хресті розп'яв Ісуса,  
Як він знов воскрес із мертвих,  
Знов ходив з учениками  
І з землі ввійшов у небо.

І народ сказав до його:  
"Ми прослухали уважно  
Всю твою промову мудру,—  
Дай подумати про неї.

О брати! Які ми раді,  
Що навідались до нас ви  
Із країн далеких Сходу!"

І, сказавши, попрощались,  
До своїх пішли вігвамів

І на селах розказали  
Воякам, жінкам і дітям,  
Що гостей з країни Сходу  
Гітчі-Маніто прислав їм.

Від страшної спеки Півдня  
Розпікалося повітря,  
Перешіптувалися сосни.  
Ледве-ледве за вігвамом  
На пісок лилися хвилі,  
Скрекотав у полі коник,  
Невгомонний Па-пок-кіна...  
Спали гості Гаявати,  
Спочивали після втоми  
В тихій сутіні вігваму.

Тихо вечір наближався,  
Відсвіжав палке повітря,  
І пускало сонце стріли,  
Пробивало пущі лісу,  
В тайники його вривалось  
І все пильно оглядало.  
Спали гості Гаявати  
В тихій сутіні вігваму...  
І підвівся Гаявата,  
І з Нокоміс попрощався,  
І озвався тихо-тихо,  
Щоб чужинців не збудити:

"Ну, прощай, прощай, Нокоміс!  
Я в далеку йду дорогу,  
В край Ківайдіна на Захід!  
Але всіх гостей, Нокоміс,  
Я на тебе залишаю.  
Бережи ти їх, турбуйся,  
Щоб гаразд було чужинцям,  
Щоб ніщо їх не смутило,  
Щоб в вігвамі Гаявати  
Завжди їм були готові  
І обід, і місце, й захист".

Так сказав він і покинув  
Свій вігвам на вічні віки;  
Потім він з своїм народом  
Попрощався і промовив:

"Я іду, о мій народе!  
Я відходжу в край далекий,  
І багато зим і весен  
Прийде знов і знову зникне,—  
А тебе я не угледжу.  
Та своїх гостей-чужинців  
Залишив я у вігвамі.  
Ви їх слухайтесь, о друзі,  
Слову мудрості навчайтесь,  
Бо послав їх в нашу землю  
Гітчі-Маніто могучий".

І на березі востаннє  
Гаявата обернувся  
І на хвилі зсунув човна,  
На ясні, блискучі хвилі  
Одіпхнув свою пірогу,

І сказав він їй: "На Захід!"  
І в дорогу довгу рушив.

І огнем червоним хмари  
Загорілися, і небо,  
Наче прерії, палало.  
І розпаленим потоком  
Відбивався в Гітчі-Гюмі  
Сонця слід. Все далі й далі,  
Все на Захід і на Захід,  
В червоніючі тумани  
Плив по морю, по потоку,  
Плив до Сонця Гаявата.

Довго з берега дивився  
І прощавсь народ востаннє.  
Бачив, як його пірога  
Піднеслась під саме небо  
В морі сонячного блиску  
І сховалася в тумані,  
Молодик немов, сховалась,  
Потонула тихо-тихо  
У півмлі, в червоних далях.

І сказав: "Прости навіки,  
Ти прости, о Гаягато!"  
І лісів пустельних пущі  
Затрусились, і понісся  
Стогін в темряві по лісу:  
"О, прости, о Гаягато!"

І об берег хвилі бились,  
Розбивались і ридали,  
І гудів їх стогін дужий:  
"О, прости, о Гаягато!"

І Шух-шух-га на болоті  
Прокричала сумно-сумно:  
"О, прости, о Гаявато!"

Так в рожевій млі вечірній  
В сяйві гаснучого сонця  
Зник навіки Гаявата,  
Одійшов у край Поніма,  
В край Ківайдіна далекий,  
В Землю Праведну Блаженних,  
У життя щасливе, вічне!

### СЛОВНИК

індіанських слів.  
що трапляються в поемі

Авейсо — ластівка  
Адждомо — білка  
Акозівін — лихоманка  
Амік — бобер  
Амо — бджола  
Аніміка — грім

Бем-вава — звук грому  
Бімагут — виноград  
Бюкадевін — голод

Вабассо — кролик; назва північної країни,

де водиться кролик  
Вава — дика гуска  
Вава-тейзі — світляк  
Вавбік — урвище  
Вавонейса — дрімлюга

Вагономін — крик горя

Вампум — намисто, пояс і взагалі прикраси з мушлів та скляних намистин

Вебіно — чарівник

Вебіно-веск — свиріпа

Вевесімо — блискавка

Вендіго — велетень

Вігвам — індіанське житло

Ве-мок-квана — гусениця

Во-бі-вава — біла гуска

Вобівайон — шкіряний плащ

Мема — зелений дятел

Мешинова — помічник, служник

Міди — лікарі

Мінога — чорниці

Мінджикевон — рукавиці

Мінні-вава — шелест лісу

Міскодїт — квітка, що зветься "Слід Білого"

Міше-Моква — Великий Ведмідь

Міше-Нама — Великий Осетр

Мондамін — маїс

Моно-моні — дикий рис

Мускоде — зелений луг

Мушкодаза — глухарка

Нама — осетр

Нама-веск — настойка з зеленої м'яти,

зелена м'ята

Него-Воджу — дюни Верхнього озера

Непавін — Дух Сну

Нешка — дивись

Нінімуша — милий друже, коханий

Ноза — батько

Овейса — сиворакша

Одамін — суниця

Озавобік — мідний диск (фігура для гри  
в кості)

Окагавіс — річковий оселедець

Омімі — голуб

Оневе — прокинься, встань

Опечі — снігур

Осseo — син Вечірньої Зорі

Па-пок-кіна — коник  
Пібоан — зима

Пімікан — сушене оленяче м'ясо

Назви індіанських племен Північної Америки,  
що трапляються в поемі

Гурони, деявери, докоти, команчі, мендени, могоки, оджибуї,  
амоги, поки, чоктоси, чорноногі

Назви деяких місяців у поемі

Місяць Ясних Ночей — квітень  
Місяць Листя — травень  
Місяць Суниці — червень  
Місяць опадання Листя — вересень  
Місяць Лиж — листопад